

Intervenció arqueològica al parc de la Ciutadella

Codi MUHBA

139/08

Barcelona, el Barcelonès

Del 10 al 27 de febrer i 18 de maig de 2009



ā
a

Miquel Gea Bullich

Núria Cabañas Anguita

Mataró, 7 de juliol de 2009

SUMARI

1.	SITUACIÓ	3
2.	MARC GEOGRÀFIC I GEOLÒGIC	3
3.	CONTEXT HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC	4
3.1.	Notícies històriques.....	4
3.2.	Antecedents arqueològics.....	12
4.	MOTIVACIÓ I OBJECTIUS	15
5.	FONAMENTS DE DRET	15
6.	TREBALLS REALITZATS	15
7.	METODOLOGIA.....	16
8.	RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ	16
9.	REBLIMENT DE L'ESTRUCTURA DOCUMENTADA.....	18
10.	CONCLUSIONS.....	18
11.	BIBLIOGRAFIA	20

ANNEX 1. DOCUMENTACIÓ ADMINISTRATIVA

ANNEX 2. DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

ANNEX 3. DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA

ANNEX 4. INVENTARI DE MATERIALS ARQUEOLÒGICS

ANNEX 5. UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

FITXA TÈCNICA

Lloc de la intervenció	Parc de la Ciutadella
Població i comarca	Barcelona, El Barcelonès
Coordenades UTM	X=432075, Y=4582646, Z=7 m s.n.m.
Promoció	Clavegueram de Barcelona S.A. (Clabsa) / Ajuntament de Barcelona
Execució intervenció	Actium Patrimoni Cultural, SL
Direcció tècnica	Miquel Gea i Bullich Núria Cabañas Anguita (rebliment)
Equip de treball	Núria Cabañas, Raquel Masó
Tipus d'intervenció	Preventiva
Activitat autoritzada	Control moviment de terres, excavació arqueològica Control arqueològic preventiu i rebliment indefinit d'estructures.
Dates autoritzades	10 al 28 de febrer de 2009 18 de maig de 2009
Dates d'execució	10 al 27 de febrer de 2009 18 de maig de 2009
Codi del MHCB	139/08
Paraules clau	Ciutadella borbònica
Resum	L'empresa municipal Clabsa (Clavegueram de Barcelona, S.A.) havia de construir un dipòsit per tal d'emmagatzemar aigües freàtiques al parc de la Ciutadella. L'excavació efectuada amb aquesta finalitat va posar al descobert un mur que hem pogut identificar com a pertanyent a la fortificació borbònica de la Ciutadella. Es tracta, en concret, d'un fragment del mur que limitava el tram de camí cobert situat al davant d'una de les contraguàrdies afegides a la fortificació segons un projecte de Juan Martín Zermeño de mitjans del segle XVIII.

1. SITUACIÓ

La intervenció s'ha dut a terme a l'extrem nord del parc de la Ciutadella, al parterre que se situa de forma immediata a les instal·lacions públiques de tennis taula i a pocs metres d'una de les entrades del parc que hi ha en el passeig de Pujades, molt a prop de la cantonada amb el carrer de Wellington.

2. MARC GEOGRÀFIC I GEOLÒGIC

L'actual configuració de la comarca del Barcelonès és el resultat d'una voluntat racional per tal de no deixar la ciutat de Barcelona aïllada en el moment de la repartició comarcal del país. Aquest aïllament, de fet, s'havia accentuat després de que s'anessin annexionant, entre 1897 i 1921, tota una sèrie de poblacions que envoltaven la ciutat comtal: Sant Martí de Provençals, Sant Andreu de Palomar, Horta, Gràcia, Sant Gervasi de Cassoles, Sarrià, les Corts de Sarrià i Sants.

Així doncs, la creació de la comarca del Barcelonès va servir per aglutinar, juntament amb la ciutat comtal, una sèrie de pobles que, de fet, atenent exclusivament a la morfologia del territori, seria més lògic que formessin part de les comarques limítrofes. Seria el cas, per posar alguns exemples, d'Esplugues de Llobregat o Sant Just Desvern, integrats dins del Barcelonès però que pertanyen a la comarca geogràfica del Baix Llobregat.¹

Ja dins del vessant de la geologia, l'indret on ha tingut lloc la intervenció que ens ocupa, el Parc de la Ciutadella, que en l'actualitat es troba plenament integrat dins la trama urbana de la ciutat, està situat dins la zona formada per terrenys quaternaris que hom coneix com a Pla de Barcelona. Està obert a la mar i limitat, a l'oest, per la Serralada litoral i, a migjorn, per la falla que segueix, ran de mar, des de Garraf i el turó de Montjuïc, seguint pels turonets dels Ollers, del Tàber, de les Falzies, de la Bóta, etc., fins al turó de Montgat, més enllà del Besòs. El Pla presenta una zona de ruptura amb la presència d'un salt o esglaó d'uns vint metres, clarament visible en la morfologia urbana (les baixades de Jonqueres, de la Via Laietana o del carrer de les Moles, per citar-ne alguns exemples). De l'esglaó cap a mar, a diferència del que trobem a la zona superior, no hi ha sòcol de llicorella ni de granit, sinó un mantell al·luvial format per les aportacions de les rieres, dels torrents, dels deltes dels rius veïns i del corrent litoral.

El sector comprès entre el citat esglaó i la mar és conegut com a pla de baix on, històricament, tenim notícies de la presència de maresmes i estanyols. Concretament, prop de la zona que ens ocupa, coneixem l'existència d'un estany conegut amb el nom de Banyols, que se situava si fa no fa a l'actual passeig Lluís Companys, prop d'on havia estat el Portal Nou. L'aportació constant de sediments procedents dels rius Besòs

¹ Autors diversos (1982), pàg. 12.

i Llobregat, així com l'acció antròpica, va fer que aquests estanyols i zones de maresmes anessin desapareixent en època relativament recent.

3. CONTEXT HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC

3.1. Notícies històriques

DE L'ÈPOCA ROMANA A LA MEDIEVAL

L'espai que actualment ocupa el Parc de la Ciutadella queda englobat dins de l'àrea d'influència o *suburbium* de la Colònia romana *Iulia Avgvsta Faventia Paterna Barcino*, fundada a finals del segle I abans de Crist, moment a partir del qual va existir una continuïtat urbana fins a l'actualitat. Així doncs, els terrenys que ocupa el parc serien part integrant de l'*ager* de la fundació romana.

Durant el segle V dC la ciutat no escapà a les convulsions polítiques que afectaren l'Imperi durant els seus últims anys amb l'arribada de nous contingents poblacionals que s'assentaren dins de les fronteres imperials. Fou així com Barcelona esdevingué durant un curt període, a principis d'aquest segle, capital del nou regne establert a la península pels visigots. Posteriorment, la ciutat va tornar a estar durant uns anys, almenys nominalment, sota el domini imperial romà i, després de la caiguda de l'imperi, tornà a la dominació visigòtica fins a l'arribada dels musulmans cap a l'any 717 dC. Després d'un període d'uns 80 anys sota la dominació musulmana, l'Imperi Carolingi (hereu, com el regne visigot, de part de l'antic Imperi Romà d'occident) va conquerir la ciutat de la mà de Lluís el Piadós, l'any 801.

Durant el període que comprèn des del Baix Imperi romà fins a finals del segle X, període, d'altra banda, molt mal conegut arran de l'escassetat documental que el caracteritza, la ciutat de Barcelona va viure reclosa dins les fortificacions heretades de l'època romana, amb una població relativament estable. A partir d'aproximadament els segles IX i X es produeix una forta expansió agrària que activarà els intercanvis comercials.² Contemporàniament es detecta un significatiu augment demogràfic. Tot i això, aquest canvi es farà molt més palès a la segona meitat del segle XI.³ A partir d'aquest moment, comencen a aparèixer alguns edificis religiosos a l'exterior del primigeni recinte romà. Serà, justament, al voltant d'aquest primers edificis religiosos on naixeran les primeres vilanoves extramurs d'aquest moment, així com al voltant de les portes de l'antiga muralla romana. És el cas, per exemple, de la Vilanova del Mercadal, nascuda al voltant de la porta que se situava al final de l'actual carrer de la Libreteria. Aquesta nova vila es va anar estenent cap a l'antic camí de França i cap al mar, al voltant de l'església de Santa Maria de les Arenes (substituída per Santa Maria del Mar, a partir del segle XIV).

² Garcia, A., Guàrdia, M. (1986), pàg. 11.

³ *Ibidem*

Ja durant el segle XI, s'aniran formant nous nuclis al voltant de l'església del Pi, la de Sant Cugat i la de Sant Pere⁴ mentre que, alhora, les vies principals d'entrada i sortida de la ciutat van esdevenint, de forma incipient, la base dels futurs carrers de la zona.

Aquest procés de formació de nous nuclis extramurs de l'antic cinyell romà té continuïtat durant el segle XII, quan documentem l'aparició de *vilanoves* al voltant del monestir de Santa Anna, del Palau de Valldaura i la que es va situar entre l'hospital de Santa Eulàlia i l'alberg de peregrins de Sant Nicolau, a la zona de la platja, coneguda com a Vilanova dels Còdols.⁵

La Vilanova del Mercadal accentuà, gràcies a l'auge econòmic, el seu caràcter comercial, mentre que la Vilanova de Mar també experimentà durant aquest període un creixement molt important que la convertí en centre econòmic de la ciutat.

Durant tot aquest període la zona objecte de la intervenció arqueològica no va veure modificada la seva fesomia substancialment, ja que l'àrea ocupada per les noves viles no arribava encara fins a aquest indret. És a principis del segle XIII, quan documentem la fundació d'un convent a la zona. Concretament, l'any 1237, el bisbe Berenguer de Palou atorgà a una comunitat de *menorettes* uns terrenys que es trobaven per sota Santa Eulàlia del Camp i que llindaven amb la carretera de Montgat, amb el Rec Comtal i amb el mar. Sembla que el convent i l'església es varen construir a partir de 1249. Es tracta del Convent de Santa Clara, que rep el nom en honor de la fundadora de l'orde, Clara d'Assís, malgrat que el monestir el varen construir en honor de Sant Antoni. També es va conèixer popularment com a convent de Sant Damià, a causa del convent homònim fundat per Santa Clara a Assís.⁶

El creixement econòmic i demogràfic que experimentà la ciutat comtal quedà plasmat a l'espai físic de la ciutat mitjançant la construcció d'unes noves muralles per tal de substituir el recinte romà, ja molt obsolet.

Pel que fa a la cronologia de construcció de les noves muralles, fins a època relativament recent s'ha mantingut el model proposat per Francesc Carreras Candi, qui diferenciava tres recintes: la muralla romana, les muralles "dites de Jaume I" i les muralles "dites de Pere III". No obstant, durant els últims anys s'està duent a terme una revisió d'aquesta interpretació que l'ha posada en dubte. En aquest sentit, s'ha tornat a posar de rellevància la importància d'un document de l'any 1255 on s'esmenten diversos portals de la ciutat per tal d'indicar la zona on es prohibeix exercir el seu ofici a batedors i tintorers de fustans.⁷ Aquest document posa de manifest que aquests portals no impliquen, necessàriament, l'existència d'un recinte murat que els connecti. El fet que alguns d'aquests portals del document de 1255 no siguin coincidents amb els que es documenten només cinc anys després, a l'any 1260, fa pensar en un recinte adaptat a les transformacions que s'esdevenien ràpidament a la ciutat. Serà, però, a partir de 1285, sota el regnat de Pere III, quan s'inicia un programa constructiu molt ambiciós, en el marc de la defensa contra la ofensiva francesa d'aquells moments.⁸ Tot apunta a què es va bastir una muralla de terra amb torres de fusta, si més no així ho

⁴ Garcia, A., Guàrdia, M. (1986), pàg. 12.

⁵ Garcia, A. Guàrdia, M. (1986), pàg. 13.

⁶ Carreras Candi, F. (1913?-1918?), Vol. 5, pàg. 472.

⁷ Vegeu l'exhaustiu estudi que en fa Albert Cubeles (1993).

⁸ Cubeles, A. (2003), pàg 42.

descriu la crònica de Bernat Desclot.⁹ Aquesta obra provisional es va anar substituint progressivament per una muralla de pedra, llavors ja sota la direcció del Consell de Cent.¹⁰ Així, sabem que l'11 de maig de 1295 es finalitzava el Portal Nou, tot i que, a partir d'aquell moment, sembla que es produí una aturada en les obres de construcció de la muralla. En el cas del Portal de Sant Daniel, si bé sembla evident des del moment que es decidí bastir un tancament provisional que havia d'haver estat dotat d'algun tipus de defensa, no tenim constància documental de la construcció de la muralla de pedra fins a l'any 1360¹¹, quan es documenten treballs en aquest sector: alhora que es reprenien els treballs a la part oriental de la muralla, s'iniciava un nou tram que tenia com a finalitat tancar el Raval¹², tram que no es va finalitzar fins al segle XV, mentre que el front marítim no es veié acabat fins al segle XVI.¹³

Tot i que, tal com acabem d'esmentar, el front marítim no es va finalitzar fins el segle XVI, el fet que la muralla oriental de Barcelona arribés fins a la zona de Sant Daniel / Santa Clara no implicava deixar un espai obert entre aquesta zona i el mar (espai posteriorment ocupat per la muralla de Ribera, amb el Baluard de Llevant en el seu extrem), sinó que el mar, en el segle XIV, arribava fins a la zona esmentada. En aquest sentit, es documenten multitud de reparacions, a causa dels embats del mar, en el punt que la documentació anomena com "esperó de Sant Daniel", que hem d'entendre com al tram final de la muralla en aquell sector.¹⁴

L'ÈPOCA MODERNA

Durant el segle XVII, Catalunya va viure diversos episodis que tindrien una important transcendència pel que fa al desenvolupament posterior del país. Cal destacar la Guerra de Separació (Guerra dels Segadors) que es va desenvolupar entre 1640 i 1652 entre Catalunya i Espanya, i que es va allargar entre aquesta última i França fins el 1659, amb la firma del Tractat dels Pirineus, pel qual Espanya cedia a França la part de Catalunya que quedava al nord d'aquesta serralada.

Les pugnes entre Espanya i França, però, no varen acabar amb aquest tractat, ja que, de fet, entre els anys 1659 i 1697 només hi van haver cinc anys de treva entre les dues corones¹⁵. Els últims nou anys d'aquest període, varen ser dominats per la guerra que va prendre aquest nom (Guerra dels Nou Anys) i que va assolir gran part del territori del Principat, sobretot el Gironès, l'Empordà, la Garrotxa i fins i tot el Maresme¹⁶ per, finalment acabar amb el setge i caiguda de la pròpia ciutat de Barcelona a mans de l'exèrcit francès l'agost del 1697. Ja alguns coetanis dels fets varen fer notar el que Torras i Ribé entén com a una "[...] sospitosa desgana defensiva de les tropes espanyoles acantonades a Catalunya, i en una manifesta negligència dels generals que les comandaven"¹⁷. Aquest comportament s'ha volgut veure com a un reflex de les intrigues cortesanes que es desenvolupaven a la Cort de Carles II, i on els partidaris

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Cubeles, A., Puig, F. (2004), pàg. 57.

¹¹ Cubeles, A. (2003), pàg. 59.

¹² Garcia, A. Guàrdia, M. (1986), pàg. 22.

¹³ Garcia, A. Guàrdia, M. (1986), pàg. 22.

¹⁴ Agram, en aquest sentit, la informació inèdita que el Sr. Albert Cubeles ens ha proporcionat, informació que prové de l'exhaustiu treball de recerca que està duent a terme en aquest camp.

¹⁵ Torras i Ribé, J.M., (1999), pàg. 31.

¹⁶ Torras i Ribé, J.M., (1999), pàg. 32.

¹⁷ Torras i Ribé, J.M., (1999), pàg. 35.

de Felip d'Anjou com a successor del rei Carles anaven prenent posicions (entre ells, el cardenal Portocarrero).¹⁸

Precisament, el fet de què Carles II no posseís descendència va endegar, durant els últims anys del segle XVII, un procés per tal d'escollir el possible successor entre algun membre de les monarquies europees, ja que pràcticament totes tenien algun tipus de parentiu amb l'espanyola.

D'entre els possibles candidats en van destacar quatre: Josep Ferran de Baviera, fill del Duc de Baviera, l'elector Maximilià II Manuel; l'arxiduc Carles d'Àustria, fill segon de l'emperador Leopold, i Felip d'Anjou, fill segon del gran delfí i nét de Lluís XIV de França. Aviat, però, com és ben sabut, la disputa va quedar reduïda a dos candidats: Felip d'Anjou i l'arxiduc Carles. Pel que fa al posicionament de la cort espanyola, els partidaris de Felip d'Anjou varen aconseguir que, en última instància, Carles II el nomenés hereu a la corona en el seu testament. Felip d'Anjou, però, no era gens ben vist als territoris de la Corona d'Aragó i, especialment, dins del Principat de Catalunya, que no volia un rei originari del país que durant tants anys l'havia atacat i espoliat incansablement.

Les potències europees també hi tenien la seva a dir: Gran Bretanya, Holanda i Àustria no veien amb bons ulls la unió de les corones francesa i espanyola, cosa que les hauria convertit en una gran imperi amb els seus membres perfectament comunicats.

Tanmateix, Carles II va decidir finalment traspasar la corona a Felip d'Anjou, cosa que no va ser considerada vàlida per l'Imperi Austríac. A Catalunya, malgrat que, tal com dèiem, el pretendent francès no era ben vist, es va acceptar la voluntat de Carles II i, tot i l'actitud altiva i poc respectuosa vers Catalunya del nou rei, se li va jurar fidelitat. De fet, a diferència de Carles II, Felip d'Anjou va celebrar corts a Barcelona i després de diversos mesos de dures negociacions es va aconseguir arrancar del rei moltes concessions favorables a Catalunya.

La Guerra de Successió

A nivell internacional els esdeveniments es succeïren amb rapidesa: el setembre de 1701 Gran Bretanya, Holanda i Àustria havien firmat la Gran Aliança de La Haia per tal de col·locar l'arxiduc Carles en el tro espanyol. La guerra es va declarar oficialment el 15 de maig de 1702.

Diversos fets conjugats van fer que els catalans abraressin finalment la causa austracista. Entre molts d'altres podem destacar, d'una banda, l'animadversió que, com ja hem comentat, suscitava Felip d'Anjou a conseqüència del seu origen francès. De l'altra banda, i sobretot, la nefasta política d'aquest monarca envers Catalunya, canalitzada per part dels seus virreis, especialment el virrei Velasco, el nomenament del qual havia comportat l'expulsió de l'anterior virrei, Jordi de Darmstadt, molt estimat pels catalans. Això, sumat a les promeses d'ajuda ofertes per part de Gran Bretanya als catalans, varen portar a la signatura del Pacte de Gènova entre Catalunya i els aliats el juny de 1705, pel qual els catalans oferien la seva adhesió a la causa austracista a canvi, entre d'altres coses, del manteniment dels seus privilegis. En el tractat, també

¹⁸ *Ibidem*

s'especificava que l'ajuda no cessaria ni tan sols en cas de que el bàndol aliat perdés la guerra¹⁹, cosa que, com sabem, no es va complir.

Un cop perduda la Guerra de Successió, Felip Vè va voler assegurar-se el control de la ciutat comtal davant la possibilitat de noves revoltes. És per aquest motiu que ordenà construir una ciutadella per tal de defensar la ciutat contra atacants externs (especialment els francesos) i, sobretot, per tal de controlar-la.

La construcció de la fortalesa borbònica

Felip Vè volia donar un càstig exemplar als barcelonins per la resistència oposada i alhora unificar les lleis del regne segons les lleis de Castella, dins una concepció absolutista del poder monàrquic, molt pròpia, d'altra banda, dels Borbons. El Consell de ministres del rei, format pel Duc de Pòpuli, el príncep de Chalemar, el marquès de Valdecañas, el marquès de Castel Rodrigo i pel bisbe Gironda²⁰ va proposar diverses possibilitats, entre les que figurava arrasar totalment la ciutat o bé només les seves muralles. Això queda palès en l'extracte del consell que varen celebrar els cinc ministres el 2 d'abril de 1715, on expressaven "Son todos de parecer sin contestación que se deben demoler enteramente todas las Murallas de Barcelona, para desarraigar de una vez del Corazón de los Catalanes aquel amor que las tienen y sobre cuyo refugio han sido tan insolentes en sus rebeliones, teniendo por infalible que siempre que vean desmantelada Barcelona no pensaran a rebelarse más".²¹ No obstant, finalment va prevaler la idea de conservar les muralles de la ciutat per tal de donar als barcelonins la seva ciutat com a presó.²²

Va ser, però, l'enginyer flamenc al servei del rei borbònic, Jorge Próspero de Verboom, qui en una carta del 19 de gener de 1715 aconsellà Felip Vè bastir una ciutadella a Barcelona.²³ Poc després, el rei aprovà la idea i envià una carta al príncep de Tserclaes, Capità General de Catalunya en aquell moment, per tal que comunicés a Verboom l'encàrrec d'elaboració d'un projecte destinat a construir la ciutadella barcelonina. Tserclaes va comunicar la decisió del rei a Verboom però, a més a més, també encarregà paral·lelament un projecte de ciutadella a un oficial anomenat Lacheraine, amb el que sembla hi tenia vincles d'amistat. El projecte d'aquest últim, proposava la construcció d'una ciutadella rectangular amb els angles abaluartats de tradició clarament renaixentista. El projecte de Verboom, en canvi, proposava una ciutadella amb cinc baluards disposats en forma de pentàgon, amb cinc revellins per tal de protegir les cortines. A més a més, Verboom va preveure la construcció de dos cavallers dins dels dos baluards que mirarien cap a la ciutat (baluards que s'anomenarien "Del Rey" i "De la Reyna") sota els quals se situarien voltes a prova de bomba. Dins els tres baluards restants es construirien sengles magatzems de pólvora també a prova de bomba. Així doncs, la proposta de Verboom comptava amb les solucions poliorcètiques més modernes en aquell moment i, finalment, seria el projecte que acceptaria Felip Vè el 25 de maig de 1715.²⁴

¹⁹ Torras i Ribé, J.M. (1999), pàg. 109-110; Albertí, S. (1964), pàg. 51.

²⁰ Muñoz, A., Catà, J. (2005), pàg. 130.

²¹ *ibidem*

²² Muñoz A., Catà, J. (2005), pàg. 132.

²³ Muñoz, A., Catà, J.(2005), pàg. 127.

²⁴ Muñoz, A., Catà, J.(2005), pàg. 132.

Verboom va escollir situar la Ciutadella a l'àrea de llevant de la ciutat ja que, segons ell mateix va expressar en una carta dirigida a Miguel Fernández Durán el 3 d'abril de 1715,²⁵ des d'aquest indret dominaria la zona més poblada de la ciutat, fortificaria la seva banda més dèbil i, per últim, aprofitaria el fet que la zona havia patit greus desperfectes durant el setge de 1714 i, per tant, que molts edificis estaven destruïts o, si més no, molt malmesos, fent la seva reconstrucció molt costosa. Així ho expressà el mateix Verboom en un informe de juliol de 1717 on diu textualment "[...] Pero teniéndose presente de que la Ciudadela, no tan solo está Construida para defenderse de un exercito enemigo que entrase por Tierra a Sitarla, y una Armada de mar, que se presentase para desembarcar Tropas, o, quitarle la Comunicación por Mar, sino es de el freno que se ha de poner a una Ciudad Rebelde de un País que puede Levantarse, y embarazar por tierra qualquier socorro que se necesitase introducir en la Ciudadela, Parece se deven considerar para la susodicha Plaza, mayor numero de Pertrechos de Guerra, mayor cantidad de Viveres, y el Correspondiente numero de tropas [...]"²⁶

Després de diversos problemes amb la concessió de les obres, finalment es varen atorgar el 25 de novembre de 1715 a una companyia catalano-aragonesa.²⁷ Entre aquest moment i el març de 1716, creiem que es devien efectuar treballs per tal de preparar el terreny, atès que està documentat que el dia 7 de març de 1716 es varen iniciar els fonaments de la fortalesa en el punt on s'havia de situar l'angle flanquejat del baluard de "La Reyna".²⁸ El 20 d'abril de 1717 es van iniciar els treballs d'enderrocament de les cases que restaven on s'havia de situar l'esplanada de la fortalesa.²⁹ Quantitativament, malgrat la divergència entre els diversos autors, s'ha estimat en unes 1015 el número de cases enderrocades per tal de construir la Ciutadella.³⁰

En el projecte també s'hi va incloure la construcció d'un fort o mena de baluard avançat que s'havia de situar a tocar del mar i comunicar amb la fortalesa mitjançant un camí cobert. Aquest fort va rebre el nom de "Fuerte del Infante Don Carlos".

Les obres de la part estrictament defensiva de la fortalesa (baluards, cortines, revellins i fossats) es varen acabar en un temps rècord per a l'època, quedant enllestides a finals de 1718³¹, tot i que la construcció de les edificacions interiors no es va donar per acabada fins el 26 de gener de 1725³², deixant, de fet, molts dels edificis projectats sense construir.

La construcció de la Ciutadella també va fer necessari desviar l'últim tram del Rec Comtal, cosa que es va dur a terme durant l'estiu de 1717.³³

Un cop enllestida, la Ciutadella podia allotjar sis batallons d'infanteria, dos esquadrons de cavalleria, dues companyies d'artillers, una companyia de minadors i una

²⁵ Muñoz, A., Catà, J.(2005), pàg. 130-131.

²⁶ Muñoz, A., Catà, J.(2005), pàg. 142.

²⁷ Muñoz, A., Catà, J.(2005), pàg. 136.

²⁸ Muñoz, A., Catà, J.(2005), pàg. 137.

²⁹ Muñoz, A., Catà, J.(2005), pàg. 139.

³⁰ García, A., Guàrdia, M., (1986), pàg. 63. Aquest número inclou les cases ja afectades pels bombardejos efectuats durant el bloqueig i setge que Barcelona va patir entre 1713 i 1714.

³¹ Muñoz, A., Catà, J. (2005), pàg. 144.

³² Sureda, J. (2005), pàg. 69.

³³ Muñoz, A., Catà, J. (2005), pàg. 140.

companyia de bombarders. En total, una dotació d'uns cinc mil efectius,³⁴ que a mitjan del segle XIX podia arribar a uns vuit mil.³⁵ D'altra banda, pel que fa a la seva defensa artillera, es varen presentar dos projectes per tal d'armar la fortalesa: un de Verboom i un altre de Castel Rodrigo. Tots dos coincidien bastant en el nombre de canons necessaris (uns 120 en ambdós casos).³⁶ És significatiu el fet que el major nombre de canons i els de major calibre es situessin en els dos baluards que miraven a la ciutat, cosa que demostra que el caràcter opressor de la fortalesa es va prioritzar per davant del caràcter defensiu davant d'un possible atac exterior.

Segons podem apreciar en diversos plànols de l'època, la Ciutadella quedava unida a les muralles de la ciutat (que finalment es varen mantenir) mitjançant dos fossats (un a la banda de mar i l'altre a la banda que quedava per sota el Portal Nou). Aquests fossats eren una prolongació del propi fossat que circumdava la Ciutadella, de manera que els fossats de la fortalesa tenien continuïtat amb el fossat que envoltava la muralla barcelonina.

Ja a mitjan del segle XVIII, l'enginyer Juan Martín Zermeño va realitzar un projecte per tal d'afegir dues contraguàrdies a dos dels baluards que miraven a l'exterior de la plaça (el del "Príncep" i el de "Don Felipe"), així com la realització de nous edificis a prova de bomba a l'interior de la fortalesa.³⁷ Malgrat que no hem localitzat la data de realització d'aquestes estructures, sabem, pel que fa a les contraguàrdies, que s'arribaren construir, ja que apareixen en un plànol elaborat per Miquel Garriga i Roca l'any 1862.³⁸ Tot i així, a la maqueta de la Ciutadella que es troba al Museu Militar de Montjuïc, només n'hi apareix una.

L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA

L'enderroc de la fortalesa

Tot i la seva monumentalitat i l'ingent esforç econòmic i social que va comportar la seva construcció, la fortalesa no va tenir cap paper destacat en cap conflicte militar al llarg de la seva història, actuant només com a presó militar i element de repressió de la població. Aquest fet li va fer guanyar una animadversió molt gran per part dels barcelonins. Això va motivar que en diverses ocasions es projectés o es demanés l'enderroc total o parcial de la fortalesa. El primer intent en aquest sentit es va esdevenir ja a l'any 1794, dins un context en el que l'exèrcit revolucionari francès s'havia apoderat de l'Empordà i amenaçava Barcelona. Aquesta primera iniciativa, que no va prosperar, va venir proposada, a diferència de les posteriors, pel propi estament militar, que veia com un perill el fet de què la fortalesa dominés militarment Barcelona, cosa que facilitaria la destrucció i total control de la ciutat si un exèrcit enemic aconseguia prendre-la.³⁹

L'any 1814, un cop s'havia restaurat el règim borbònic després de la invasió napoleònica, l'ajuntament presentà una proposta per tal de suprimir el fort i ampliar el perímetre emmurallat de la ciutat incloent-hi el recinte de la Barceloneta, proposta

³⁴ Muñoz, A., Catà, J. (2005), pàg. 140.

³⁵ Sureda, J. (2005), pàg. 81.

³⁶ Muñoz, A., Catà, J. (2005), pàg. 140.

³⁷ Galera, M., Roca, F., Tarragó, S. (1982), làmina 76, pàg. 214.

³⁸ Garriga y Roca, M. (1862).

³⁹ Sanpere i Miquel, S. (1911), pàg. 103.

que finalment no va reeixir. Haurem d'esperar al 26 d'octubre de 1841 per trobar un tercer intent de demolició de la fortalesa, aquest cop impulsada des de l'estament popular i el consistori municipal de la ciutat. En aquell moment, els esdeveniments polítics varen portar la regència de la Monarquia al Duc de la Victòria, cosa que va comportar a Barcelona la creació d'una "Junta de Vigilancia" que va proposar l'enderroc parcial de la part de la fortalesa que quedava dins de la ciutat.⁴⁰ La demolició es va començar amb gran eufòria per part de la població. Ara bé, el capgirament polític que va tenir lloc amb l'arribada al poder del nou regent, Baldomero Espartero, va posar fre al somni dels barcelonins i va obligar a reconstruir els desperfectes ocasionats a la fortalesa a càrrec de la ciutat comtal.⁴¹

Poc després, i ja amb gran part de les muralles que encerclaven la ciutat enderrocades, tots els projectes presentats el 1859 (entre ells el del propi l'edifici Cerdà) per tal de realitzar un eixample a la part exterior del perímetre que havien ocupat les muralles de la ciutat, consideraven utilitzable l'espai ocupat per la fortalesa (i implícitament consideraven imprescindible el seu enderroc)⁴², això xocava frontalment amb els projectes del Ministeri de la Guerra, que en Reial Ordre de 9 de desembre de 1858 imposava la conservació de la Ciutadella i el castell de Montjuïc.⁴³ A partir de 1862, davant les contínues peticions a favor de l'enderroc del gran edifici militar (al·legant sobretot els grans avantatges econòmics que implicaria la venda dels terrenys que ocupava), varen provocar que, finalment, una Reial Ordre del 5 d'abril de 1864 n'autoritzés l'enderroc a càrrec de l'ajuntament de la ciutat, sempre que aquest hagués enllestit les casernes noves necessàries per tal d'allotjar la guarnició.⁴⁴ S'haurà d'esperar, encara, fins al 3 d'octubre de 1868, en el marc de la Revolució iniciada el setembre del mateix any, per tal que es decretés l'enderroc final, iniciat formalment el dia 16 d'octubre. L'any següent, concretament el 12 de desembre de 1869, el govern cedia formalment la fortalesa a la ciutat de Barcelona, fet impulsat pel General Prim des dels seus càrrecs de president del consell de ministres i ministre de la Guerra.⁴⁵

La construcció del Parc de la Ciutadella

El 14 de març del 1871 l'Ajuntament va promulgar les bases del concurs públic per construir un jardí als terrenys que havia ocupat la fortalesa de la Ciutadella. El jurat, en un primer moment, va considerar que cap dels projectes presentats mereixia ser guanyador, obrint-se un nou període per a la presentació de projectes. La resolució d'aquesta segona convocatòria tampoc va merèixer un guanyador segons el jurat escollit i, per tant, va ser el propi ajuntament que va atorgar el primer premi al projecte de Josep Fontserè.⁴⁶

Malgrat que, oficialment, la construcció del parc es va iniciar el 19 d'abril de 1872, els problemes de finançament i la difícil situació política del moment varen fer que la construcció s'allargués durant molts anys. Així, per exemple, no va ser fins al juny de

⁴⁰ Sanpere i Miquel, S. (1911), pàg. 105 a 113.

⁴¹ Sureda, J. (2005), pàg. 81.

⁴² Sureda, J. (2005), pàg. 86.

⁴³ *Ibidem*

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ Sureda, J. (2005), pàg. 87.

⁴⁶ AD (1984), pàg. 449.

1881 quan es va inaugurar la cascada monumental, encara inacabada, i a l'any 1884 el famós brollador presidit per l'escultura de *La senyoreta del paraigua*.⁴⁷

L'Exposició Universal de 1888

El veritable nexa d'unió amb la ciutadania que va permetre popularitzar el nou parc es va produir gràcies a l'Exposició Universal de 1888. L'exposició es va realitzar per la iniciativa privada d'Eugenio Serrano de Casanova, el projecte del qual havia fracassat i havia estat recollit i reconduït a l'any 1885 per l'Ajuntament de la ciutat, presidit per Francesc de Paula Rius i Tauler.⁴⁸ Aquest projecte va comptar amb l'oposició del propi Josep Fontserè, qui per aquest motiu va ser cessat i substituït per Elies Rogent el 1887. Aquest últim, però, va ser molt respectuós amb el projecte inicial de Fontserè, delegant la remodelació del parc en l'arquitecte Josep Amargós i Samaranch.⁴⁹

L'Exposició Universal es va concretar en els terrenys ocupats per l'incipient Parc de la Ciutadella mitjançant la construcció de diversos edificis i pavellons. D'aquell moment són, per exemple, l'Hivernacle, l'Umbracle, el Cafè Restaurant de l'Exposició (popularment conegut com a Castell dels tres dragons en el que a l'any 1924 s'hi traslladaren les col·leccions de l'actual Museu de Zoologia) o bé l'Arc de Triomf del passeig Lluís Companys.

3.2. Antecedents arqueològics

Durant els últims anys s'han dut a terme diverses intervencions de control arqueològic preventiu dins del Parc de la Ciutadella, o bé, a les seves proximitats. Així, entre els anys 1995 i 1996 es va dur a terme, en dues fases, l'excavació del solar ubicat al passeig Pujades número 1 de Barcelona, motivada per la construcció d'un nou edifici. Aquesta intervenció, dirigida per Albert Martín, va donar com a resultat la localització d'una necròpolis que, cronològicament, es podia situar entre els segles VI i IX de la nostra era.⁵⁰

Durant el mes de juliol de 2001 es va dur a terme una prospecció arqueològica geofísica al Pla de Palau i al passeig d'Isabel II de Barcelona, encarregada per la Societat d'Aparcaments de Barcelona i dirigida per Lluís Mari, prospecció que no va aportar resultats conclouents.⁵¹

Entre el novembre de 2001 i l'abril de 2002 es va dur a terme una excavació en extensió a l'interior de l'antic mercat del Born, davant la possibilitat d'instal·lar-hi la Biblioteca Provincial. La intervenció, dirigida per Pere Lluís Artigues i Antoni Fernández, va permetre documentar una part de l'antic barri de Ribera de Barcelona que va ésser enderrocat a partir aproximadament de l'any 1716 per tal de bastir la Ciutadella. Es va poder establir la seqüència d'ocupació de la zona, entre el segle XIV i les primeries del XVIII, documentant-se des d'una zona amb cases de cert prestigi fins a

⁴⁷ Sureda, J. (2005), pàg. 88.

⁴⁸ Sureda, J. (2005), pàg. 88.

⁴⁹ Sureda, J. (2005), pàg. 89.

⁵⁰ Martín i Menéndez, A. (Inèdit).

⁵¹ Mari i Sala, LL. (Inèdit).

una altra amb cases de pescadors. Tota l'àrea va patir modificacions importants durant el segle XVII.⁵²

Ja durant l'any 2002 es va actuar arqueològicament a l'interior i als voltants del Parc de la Ciutadella, amb motiu de la canalització d'aigües freàtiques per al subministrament de boques de reg i fonts ornamentals, així com de la instal·lació d'una línia de fibra òptica. Durant aquesta intervenció, dirigida Adriana Traveset per efectuada en diverses fases, es varen localitzar un gran nombre d'estructures que no varen poder ser identificades, malgrat que es va apuntar, com a possibilitat, la seva pertinença a la ciutadella borbònica.⁵³ Dins també del mateix any es va actuar a un solar del passeig Picasso (números 24, 26, 28, 30, 38 i 38 bis) per tal de localitzar les fonamentacions dels edificis contigus, com a actuació prèvia a l'excavació arqueològica en extensió de l'indret. Aquesta actuació, dirigida per Montserrat Rio i que venia motivada per la construcció d'un nou edifici al solar, va permetre localitzar dos murs que no varen ser identificats, a l'espera de l'excavació en extensió que, finalment, es va dur a terme durant l'any 2004.⁵⁴

A començaments de l'any 2003, es va actuar a l'Avinguda del Marquès de l'Argentera número 9⁵⁵ com a resultat de la realització d'una canalització en rasa d'uns 90 metres per part de FECSA-ENDESA. Aquesta intervenció no va donar resultats positius pel que fa a la presència d'estructures o nivells arqueològics dins de la cota que es va assolir.

A l'agost del mateix any 2003, es varen realitzar uns sondejos dins d'una part dels terrenys ocupats per l'Estació de França per tal de valorar la possibilitat de situar-hi la Biblioteca Provincial i Central. Aquests sondejos, efectuats sota la direcció de Laura Suau, varen permetre localitzar dues estructures pertanyents a la fortalesa borbònica a uns 3,20 metres per sota del nivell actual de circulació en aquella zona.⁵⁶

A finals del 2003 es va realitzar una intervenció arqueològica preventiva consistent en la realització de sondejos al passeig Picasso, 24-30, per tal de valorar la possible existència de restes arqueològiques en aquest punt⁵⁷, ja que existia un projecte de construcció d'un edifici d'habitatges dotat d'un aparcament soterrat. La realització dels sondejos, dirigits per Núria Salazar, no va aportar resultats positius, atès que només es va assolir una cota màxima d'uns 1,5 metres per sota del nivell actual de carrer. La posterior excavació en extensió del solar, durant l'any 2004, va anar a càrrec de Gemma Caballé i va permetre documentar part del teixit urbà de l'antic barri de Ribera amb les restes de l'església dels Menorets i d'altres espais de caire domèstic, articulats a l'entorn d'un carrer pavimentat.⁵⁸

També a principis de l'any 2004, es va dur a terme l'excavació del solar del passeig Picasso 38-38 bis, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Pol Castejón. Aquesta intervenció va permetre documentar part del traçat del carrer de Bonaire de l'antic

⁵² Artigues, P. L., i Fernández, A. (inèdit).

⁵³ Traveset i Civit, A. (Inèdit).

⁵⁴ Río Carra, M. (Inèdit).

⁵⁵ Vilardell Fernández, A. (Inèdit).

⁵⁶ Suau i Lleal, L. (Inèdit).

⁵⁷ Salazar Ortiz, N. (Inèdit).

⁵⁸ Miró, C. (2005), pàg. 146.

barri de Ribera, al voltant del qual se situaven diverses zones d'habitatge originàries del segle XIV i amb modificacions substancials entre els segles XVI i XVIII.⁵⁹

Durant l'any 2005, arran de la instal·lació d'una àrea de gossos, es va documentar una antiga claveguera, ja en desús, probablement del moment de la construcció del parc, intervenció dirigida per S. Segura.⁶⁰ Dins del mateix any, es va dur a terme una altra intervenció motivada per la instal·lació d'enllumenat nou a la zona sud-oest del parc. Durant aquesta actuació, es varen poder documentar diverses estructures que es varen identificar com a susceptibles de pertànyer a la ciutadella borbònica, així com d'altres restes relacionables amb l'Exposició Universal de 1888.⁶¹

Entre octubre de 2005 i maig de 2006 es va dur a terme, sota la nostra direcció⁶², una intervenció arqueològica de control dins del Parc de la Ciutadella, motivada pel pla de millora integral d'aquest parc, pla que incloïa, entre d'altres coses, la realització d'una nova xarxa de reg. A través del control arqueològic es va poder documentar, entre d'altres, el Portal de Sant Daniel de l'antiga muralla barcelonina, dos trams de la cortina de Ribera de la mateixa muralla així com diversos fragments de la ciutadella borbònica que es va construir en els terrenys ocupats avui pel parc.

Paral·lelament a la intervenció anterior, es varen realitzar uns sondejos, sota la direcció de l'arqueòleg Rony J. Castillo, dins d'una àrea del Parc Zoològic de Barcelona, per tal d'avaluar la presència de restes de la Ciutadella en aquest punt, atès que estava previst bastir-hi un polisportiu municipal. La intervenció va permetre documentar part de l'escarpa del baluard de "La Reyna" de la ciutadella borbònica.⁶³

De forma paral·lela a la intervenció de la qual presentem aquesta memòria, es van dur a terme dues actuacions arqueològiques properes que també varen documentar elements de la muralla barcelonina. La primera d'elles es va efectuar al passeig de Circumval·lació núm. 8-14 (Estació de França), sota la direcció de l'arqueòloga Laia Santanach.⁶⁴ Estava motivada per la possible instal·lació de la Biblioteca Provincial i va permetre documentar part de la muralla de mar, construïda durant el segle XVI, just en el punt on aquesta era creuada pel Rec Comtal. Aquestes estructures havien estat amortitzades per un tram de la contraescarpa del fossat que, a partir de principis del segle XVIII, va unir la ciutadella borbònica amb el fossat de la muralla de la ciutat.

La segona de les intervencions, va tenir lloc a la Plaça de Pau Vila, 12-13b / carrer del Dr. Aiguader, 1-27 / carrer de la Marquesa, 2-6, sota la direcció de l'arqueòleg Mikel Soberón. En aquesta actuació, es va localitzar el baluard de Migdia de la muralla de mar, construït durant el segle XVI i un tram de la muralla del mateix període que unia aquest baluard amb el de Llevant. En el fossat que s'obre davant el baluard, es va poder documentar una derivació del Rec Comtal. Així mateix, es varen poder exhumar diverses estructures pertanyents a uns magatzems portuaris, així com a diverses botigues que durant el segle XIX es varen construir a l'interior de la muralla de

⁵⁹ Miró, C. (2005), pàg. 147.

⁶⁰ Pujades, J. (2006), pàg. 161.

⁶¹ Morales, F.X. (Inèdit).

⁶² Vegeu Gea, M. (Inèdit A).

⁶³ Castillo, R.J. (Inèdit).

⁶⁴ Santanach, L. (Inèdit).

mar en aquest punt. Finalment, també es varen localitzar restes del que, possiblement, podria ser un dels primers espigons del port de Barcelona.⁶⁵

Finalment, entre els mesos d'octubre de l'any 2007 i el setembre de l'any 2008 es va dur a terme, sota la nostra direcció, una intervenció arqueològica al passeig de la Circumval·lació, 1B, amb motiu de la construcció d'un nou poliesportiu per al districte de Ciutat Vella. Aquesta intervenció, la memòria de la qual està en curs de redacció, va permetre documentar, entre d'altres elements, un tram del fossat de la fortificació borbònica que incloïa uns 30 m del baluard de la "Reyna" i uns 50 m de la contraescarpa construïda a l'extrem oposat del fossat que envoltava aquest baluard. Així mateix, també es va poder documentar la fonamentació d'un través del camí cobert i part del mur que limitava aquest camí. Finalment, l'estratigrafia d'aquest sector va posar de manifest una ocupació d'aquesta àrea des de la segona meitat del segle XVI (possiblement en relació a la construcció de la muralla de mar) i va permetre documentar dues sinies i un mur que tancava l'hort de "passa per tot" durant el segle XVII i principis del segle XVIII.⁶⁶

4. MOTIVACIÓ I OBJECTIUS

L'empresa Clavegueram de Barcelona, S.A. (Clabsa) havia de construir la primera fase d'un dipòsit per a aigües freàtiques i una cambra complementària per a maquinària al parc de la Ciutadella. Atès l'alt interès històric de la zona es va considerar imprescindible, des del Servei d'Arqueologia de la Generalitat i des del Servei d'Arqueologia del Muhba (Museu d'Història de Barcelona), dur a terme una intervenció de control arqueològic per tal d'evitar la possible afectació de restes arqueològiques.

5. FONAMENTS DE DRET

La intervenció és de caràcter preventiu, atenent la Llei 9/1993 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català (DOGC 1807 de l'11 d'octubre de 1993) i el Decret 78/2002 de 5 de març del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC 3594 de 13 de març de 2002).

6. TREBALLS REALITZATS

Els treballs es varen iniciar el dia 10 de febrer. Malauradament, un malentès va fer que es comencés l'excavació per a la construcció del dipòsit abans de que hi hagués el permís corresponent, cosa que va provocar l'afectació parcial d'una estructura arqueològica.

⁶⁵ Pujades, J. (2007), pàg. 204.

⁶⁶ Gea, M. (Inèdit B).

A partir del dia 10, doncs, les feines es varen desenvolupar sota estricte control arqueològic i varen consistir en l'excavació, mitjançant una excavadora giratòria de grans dimensions, del forat necessari per tal d'encabir el dipòsit. L'existència de l'estructura arqueològica que apuntàvem al paràgraf anterior, va motivar que, seguint directrius de la direcció facultativa de l'obra amb el vist-i-plau dels serveis d'arqueologia de la Generalitat i del Museu d'Història, es desplaçés cap al sud-est l'excavació per tal d'evitar afectar l'estructura arqueològica documentada.

L'excavació final, doncs, va assolir unes mides aproximades d'uns 7 x 10 m amb una profunditat màxima de 5 m.

Les feines arqueològiques es varen concentrar en la neteja i la documentació exhaustiva de l'estructura i en la documentació dels nivells estratigràfics visibles en els talls de l'excavació, així com la relació d'aquests nivells amb el tram documentat. Per tal de valorar la potència conservada de l'estructura, així com la seva relació física amb els estrats adjacents, es va efectuar un sondeig manual d'uns 2,8 x 0,7 m en el costat nord-oest del mur (Sondeig A).

7. METODOLOGIA

Registre estratigràfic

La metodologia utilitzada per aquesta intervenció es basa en el mètode de registre Harris / Carandini, que consisteix en el registre objectiu i en la documentació exhaustiva de restes i estrats, utilitzant per això un model de fitxes específiques.

Topografia i planimetria

Les restes s'han vinculat geogràficament amb les coordenades UTM, per tal de documentar-les i facilitar-ne la interpretació. La topografia i la planimetria han estat tractats informàticament amb AutoCAD 2008.

Documentació fotogràfica

Per tal de deixar una constància visual dels treballs realitzats, així com de les restes aparegudes, s'ha realitzat un registre fotogràfic exhaustiu, utilitzant-se el format digital.

8. RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Tal com hem apuntat més amunt, l'inici de l'excavació va motivar la localització i afectació parcial d'una estructura, un mur o, per ser més exacte, la seva fonamentació, que seguia una orientació aproximada nord-sud (**UE 110**). La seva situació i, especialment, la seva orientació, ens fan relacionar aquesta estructura amb el límit del camí cobert que se situava al voltant de la contraguàrdia que, alhora, protegia el baluard del "Príncep" de la fortificació borbònica de la Ciutadella.

Coneixem un projecte de 1751 de Juan Martín Zermeño⁶⁷ que recull aquestes contraguàrdies, si bé, hem trobat indicis que apunten que el propi Próspero de Verboom ja les havia projectades l'any 1721⁶⁸, és a dir, pocs anys després d'haver realitzat el projecte inicial de la fortificació. Aquesta contraguàrdia, tal com hem esmentat més amunt, protegia el baluard del príncipe i, en principi, tenia una de bessona que protegia el baluard de "Don Felipe".

L'estructura UE 110 la vam documentar en una longitud aproximada d'uns 4 m. La seva potència conservada se situa al voltant d'1 m i la seva amplada és de 138 cm. Aquesta última xifra equival, amb molta exactitud, a uns 5 peus castellans (27,6 x 5 = 137,5 cm).

L'estructura es troba conservada només a nivell de fonamentació. Va ésser construïda mitjançant la tècnica de l'encofrat perdut, emplenant la rasa de construcció (UE 109) amb pedres, maons i morter de calç. La seva cota d'arrasament (UE 116) presenta una homogeneïtat que ens fa pensar que, aquesta cota, coincideix amb un mòdul o jornada constructives o amb el límit superior de la fonamentació.

La seqüència estratigràfica d'aquesta zona s'ha pogut establir amb més cura en el costat oest de l'estructura, mentre que en el costat est no ha estat possible establir-la amb la mateixa precisió per motius de seguretat (atès que l'excavació presentava talussos verticals de fins a 5 m de profunditat). Així, per sota el nivell vegetal del parterre on s'ha dut a terme l'excavació (UE 100) se situava un estrat contemporani (UE 101) força sorrenc. Aquest estrat cobria l'estrat UE 102, que contenia, entre d'altres elements, grans fragments d'asfalt que, òbviament, ens el situen cronològicament d'un moment molt recent. Aquest estrat cobreix directament l'estructura UE 110, cosa que posa de manifest que aquesta estructura va ser visible, si més no en planta, en un moment no gaire reulat en el temps. A banda del mur UE 110, l'estrat UE 102 cobria l'estrat UE 103. Aquest estrat, de només uns 15 cm de potència, era el primer que apareixia retallat per la rasa de construcció (UE 109) del mur o fonament (UE 110).

Per sota l'estrat UE 103, se situaven, respectivament, els estrats UE 104, UE 105, UE 106 i UE 108 amb característiques força heterogènies (vegeu annex 6). La interfàcie entre els estrats UE 103 i UE 104 presentava una gran homogeneïtat i duresa, cosa que ens fa pensar que, molt possiblement, es tracta d'un nivell de circulació. El sondeig manual es va donar per finalitzat a la part superior de l'estrat UE 108, atès que l'estructura en aquell punt ja "penjava". L'estratigrafia que se situava per sota de l'estrat UE 108 es va determinar observant els talls de l'excavació per al dipòsit d'aigües freàtiques que es va efectuar al costat est / sud-est del mur.

Així, per sota l'estrat UE 108 ja se situava l'estrat UE 112, estrat del que només vam poder recuperar un parell de fragments de terrissa amb una cronologia molt àmplia. Per sota de l'estrat UE 112 se situava l'últim que va proporcionar material antròpic: UE 113, amb material que podem datar de finals del segle XVII o principis del segle XVIII.

⁶⁷ Vegeu Galera, M., Roca, F., Tarragó, S. (1982), pàgs. 214-216 on es fa palès com, si bé el projecte de Juan Martín Zermeño preveia la construcció de dues contraguàrdies, no sabem del cert si es varen arribar a construir les dues o només la que hem localitzat parcialment durant aquesta intervenció. Així, si ens atenem a la maqueta de la fortificació conservada al Castell de Montjuïc, maqueta que, segons els autors citats, ofereix amb una gran precisió la morfologia real de la Ciutadella, haurem d'entendre que només es va construir aquesta contraguàrdia. Si ens atenem, en canvi, a un plànol inclòs dins d'un projecte de Miquel Garriga i Roca (Garriga, M. (1862)), sembla que les dues contraguàrdies es varen arribar a construir.

⁶⁸ Archivo General de Simancas (AGS) SGU/-03650. Núm. de registre: 10/055.

L'estrat UE 113 cobria un nivell de sorres vermelloses (**UE 114**) que hem considerat com a nivell geològic, de la mateixa manera que l'estrat que se situava per sota l'anterior, (**UE 115**), format per sorres de platja amb algunes bossades d'argila.

Així doncs, l'estratigrafia d'aquesta zona del parc pensem que ens està indicant una remoció important del terreny que, atenent al material recuperat en els diversos estrats identificats, pensem que podem situar de finals del segle XVII o principis del segle XVIII.⁶⁹

Finalment, atès que ens va sobtar la cronologia, força tardana, dels primers estrats que se situaven per sobre dels nivells geològics de la zona, vam tenir en compte d'altres possibilitats que poguessin oferir una explicació plausible per aquest fet. Així, vam superposar un plànol on apareixen les trinxeres efectuades pels exèrcits borbònics durant el setge de 1714, per intentar establir la possibilitat de localitzar alguna d'aquestes estructures negatives. Tot i que la fiabilitat oferta pel plànol de l'atac borbònic utilitzat creiem que no és gaire elevada, considerem poc probable que la remoció efectuada en aquest sector estigui directament relacionada amb aquell atac i entenem que és més plausible relacionar-la amb la construcció de la Ciutadella o bé amb la de la contraguàrdia que se situava davant del baluard del "Príncep".

9. REBLIMENT DE L'ESTRUCTURA DOCUMENTADA

Un cop finalitzades les tasques de documentació de l'estructura UE 110 es va sol·licitar permís de rebliment, sota el control de l'arqueòloga Núria Cabañas, per tal de cobrir-la novament després d'haver-la protegit amb tela geotèxtil.

10. CONCLUSIONS

La intervenció efectuada al parc de la Ciutadella ens ha permès documentar un tram de la fonamentació del mur que limitava el camí cobert de la fortificació i que, alhora, actuava com a mur de contenció del glacis de la plaça que se situava a partir d'aquell punt. Aquest camí cobert, però, que com sabem circumdava habitualment les fortificacions i places fortes d'època moderna, l'hem de situar cronològicament d'un moment igual o posterior a l'any 1751, atès que envolta la contraguàrdia afegida segons el projecte de Juan Martín Zermeno d'aquell any, basat en un projecte anterior del propi Próspero de Verboom, per tal de millorar la seguretat de la fortalesa en cas de setge.

Pel que fa a la seqüència estratigràfica d'aquesta àrea del parc, sobre el nivell geològic de la zona (UE 114, a uns 4 m de profunditat respecte la rasant actual del

⁶⁹ Especialment un fragment de plat de la sèrie coneguda com "Poblet" i d'altres fragments que ja presenten un repen anular característic ja de les formes de pisa que trobem a partir de principis del segle XVIII. No obstant això, l'absència, tot i la minsa mostra de material recuperada, de produccions que entren ja plenament dins del segle XVIII (com les que presenten influència de Savona: faixes o cintes, botifarra o les d'influència francesa, entre d'altres) ens fa pensar que aquesta remoció, tal com apuntàvem, està més propera al trànsit entre els segles XVII i XVIII o principis del segle XVIII que no pas a un segle XVIII ja ben entrat.

Intervenció arqueològica

Parc de la Ciutadella.
Barcelona, el Barcelonès
Codi MUHBA: 139/08



terreny), hem pogut identificar fins a 10 estrats (UE 100 a UE 106, UE 108, UE 112 i UE 113), els tres primers d'època contemporània i la resta no anteriors a finals del segle XVII o principis del segle XVIII. Part d'aquests últims estrats van ésser retallats per la rasa de construcció (UE 109) del mur o fonamentació localitzats (UE 110) en un moment que, òbviament, s'ha de situar a partir de l'any 1751.

En resum, la intervenció arqueològica preventiva ens confirma la construcció de la contraguàrdia situada davant del baluard del "Príncep" de la Ciutadella i ofereix dades sobre la seva tècnica constructiva. D'altra banda, la seva topografia ens ajudarà a situar aquesta part de la fortificació de forma més exacta sobre el plànol topogràfic actual. Aquestes dades complementen les que es varen obtenir d'un altra tram d'aquesta estructura durant la intervenció que vam dirigir al parc de la Ciutadella entre els anys 2005 i 2006.⁷⁰

Finalment, a banda de l'ampliació del coneixement de la morfologia i situació de la ciutadella borbònica, la intervenció ens ha permès conèixer l'estratigrafia de la zona intervinguda, cosa queensem ens ajudarà a entendre l'ocupació d'aquest sector del Pla de Barcelona i l'afectació que va suposar la construcció de la fortificació de la Ciutadella sobre l'estratigrafia preexistent.

⁷⁰ Vegeu Gea, M. (Inèdit), pàg. 53. L'estructura, localitzada uns metres més al sud del punt on l'hem localitzat en aquesta ocasió, ja la vam poder identificar en aquell moment com part del mur que limitava el camí cobert que circumdava la contraguàrdia situada davant del baluard del "Príncep".

11. BIBLIOGRAFIA

AD (1982), Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Volum 8, el Barcelonès i el Baix Llobregat. Barcelona.

AD (1984), "El Pla de Barcelona i la seva història". *Actes del I congrés d'història del Pla de Barcelona, celebrat a l'Institut Municipal d'Història els dies 12 i 13 de novembre de 1982 (1984)*. Barcelona

ARTIGUES, P. L., i FERNÁNDEZ, A. (inèdit), Memòria de la intervenció arqueològica en "L'Antic Mercat del Born" de Barcelona. Fechas de la intervenció: novembre de 2001 – abril de 2002. 13 de novembre de 2002.

CARRERAS, F. (1913?-1918?), *Geografia General de Catalunya; dirigida per Francesch Carreras y Candi. Vol. 5 - La Ciutat de Barcelona*. Barcelona.

CASTILLO, R. J. (Inèdit), Memòria científica de la Intervenció arqueològica al C/ Circumval·lació, 1B. Barcelona (el Barcelonès), del 2 al 12 de gener de 2006. Codi M.H.C.B. 315/05. Mataró, gener de 2006.

CUBELES, A. (1993), "La problemàtica a l'entorn de la incidència del decret del batlle reial de Barcelona sobre els oficis de batedors i tintorers de fustanys de l'any 1255 en la historiació de les muralles de Barcelona del segle XIII", a: *III Congrés d'història de Barcelona. La Ciutat i el seu territori, dos mil anys d'història*. Barcelona, 20, 21 i 22 d'octubre de 1993. Barcelona.

CUBELES, A. (2003), "Poder públic i llançament urbanístic en el segle XIV", a: *El procés urbà i la identitat gòtica de Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 8. Barcelona.

CUBELES, A., PUIG, F. (2004), "Les fortificacions de Barcelona" , a: *Abajo las murallas!!!. 150 Anys de l'enderroc de les muralles de Barcelona*. Barcelona.

GALERA, M., ROCA, F., TARRAGÓ, S. (1982), *Atles de Barcelona. Segles XVI-XX*. Barcelona.

GARCÍA, A., GUÀRDIA, M. (1986), *Espai i Societat a la Barcelona preindustrial*. Barcelona.

GARRIGA, M. (1862), *Memòria que acompanya al plano de la Ciutadella de Barcelona y proyecto de su derribo*. Barcelona.

GEA, M. (Inèdit A), Memòria de la intervenció arqueològica al Passeig Pujades, 10-20, passeig Picasso, 7-21 (Parc de la Ciutadella). Del 17 d'Octubre de 2005 al 20 de maig de 2006. Mataró. Desembre de 2006.

GEA, M. (Inèdit B), Informe Preliminar de la intervenció arqueològica al passeig de Circumval·lació, 1B (Parc de la Ciutadella). Codi M.H.C.B. 113/07. Barcelona, el Barcelonès. Del 16 d'octubre al 12 de desembre de 2007. Mataró. Desembre de 2007.

MARÍ, L. (Inèdit), Memòria de la prospecció Geofísica per radar en el Pla de Palau i Passeig d'Isabel II, a Barcelona. 3, 4, 5 i 10 de juliol de 2001. Barcelona, setembre de 2001.

MARTÍN, A. (Inèdit), Memòria de la intervenció arqueològica al Passeig Pujades núm. 1 de Ciutat Vella – Barcelona. Novembre – desembre de 1995.

MIRÓ, C. (2005), "Balanz anual de l'activitat arqueològica a la ciutat (setembre 2003 - desembre 2004)". *Quaderns d'arqueologia i història de la ciutat de Barcelona*, 01, pàg. 146-147. Barcelona.

MORALES GARCIA, F. (Inèdit), Memòria científica de la intervenció arqueològica efectuada al C/ Picasso, 7-21 / Jardins de Fontserè i Mestre (Parc de la Ciutadella), Barcelona (Barcelonès), del 14 de març a l' 1 d'abril de 2005. Codi M.H.C.B. 073/05. Mataró, abril de 2005.

MUÑOZ, A., CATÀ, J. (2005), *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*. Madrid.

PUJADES, J. (2006), "Balanz anual de l'activitat arqueològica a la ciutat (any 2005)". *Quaderns d'arqueologia i història de la ciutat de Barcelona*, època II, 02, pàg. 153-171. Barcelona.

PUJADES, J. (2007), "Balanz anual de l'activitat arqueològica a la ciutat (any 2006)". *Quaderns d'arqueologia i història de la ciutat de Barcelona*, època II, 03, pàg. 183-213.

RÍO, M. (Inèdit), Memòria de la intervenció arqueològica preventiva (control arqueològic) efectuada a dos solars del passeig Picasso (Barcelona), juliol de 2002. Codi M.H.C.B. 81/02. Barcelona, agost de 2002.

SALAZAR, N. (Inèdit), Memòria del seguiment arqueològic al Passeig Picasso, 24-30 (Barcelona). Codi M.H.C.B. 056/03. Barcelona, desembre de 2003.

SANPERE, S. (1911), *Los terrenos de la Ciudadela*. Barcelona.

SANTANACH, L. (Inèdit), Informe preliminar de la intervenció arqueològica al passeig de la Circumval·lació, 8-14 - Estació de França (Barcelona, el Barcelonès), del 31 d'octubre al 29 de desembre de 2006 i del 5 al 25 de gener de 2007, Codi M.H.C.B. 028/06. Mataró, febrer de 2007.

SUAU, L. (Inèdit), Memòria de la intervenció arqueològica a l'Estació de França (Barcelona), agost de 2003. Codi M.H.C.B. 102/03. Barcelona, setembre de 2003.

SUREDA, J. (2005), *El Palau del Parlament*. Barcelona.

TORRAS, J. M. (1999), *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona*. Barcelona.

TRAVESET, A. (Inèdit), Memòria conjunta tècnica de les intervencions següents: C/ Pujades i C/ Wellington; entorn del Parc de la Ciutadella; C/ Almogàvers i passeig Lluís Companys. Codi M.H.C.B. 09/02. Barcelona, novembre de 2003.

VILARDELL, A. (Inèdit), Memòria de la recerca arqueològica preventiva a l'Avinguda del Marquès de l'Argentera, 9 (Barcelona). Codi M.H.C.B. 002/03. Barcelona, 2003.


Intervenció arqueològica
Parc de la Ciutadella.
Barcelona, el Barcelonès
Codi MUHBA: 139/08



ANNEX 1. DOCUMENTACIÓ ADMINISTRATIVA



Barcelona, 2 de març de 2009
Ref.: 470 K121

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació

03.03.09 001940

Data Núm. Hora

Registre de sortida 0401S

Sr. Miquel Gea Bullich
Joan Sardà, 24
08777 Sant Quintí de Mediona

Benvolgut,

Us trameto, adjunta, còpia de la resolució, de 9 de febrer de 2009, del director general del Patrimoni Cultural, autoritzant la intervenció arqueològica preventiva al:

- Parc de la Ciutadella (Barcelona, Barcelonès). Termini: del 10 al 28 de febrer de 2009.

Atentament,

Jordi Roca i Armengol
Director territorial



Expedient R/N 470 K121 N-B sobre l'autorització per a 2009 de la intervenció preventiva al Parc de la Ciutadella de Barcelona, Barcelonès, segons el procediment establert en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Fets

1. El dia 2 de febrer de 2009 (registre d'entrada núm. 000252/SSTT Barcelona), els senyors Ferran Puig i Verdaguer, director del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona i Bernardo Monclús jurado, cap del Departament de Gestió de Projectes i Obres de l'Ajuntament de Barcelona, sol·liciten un permís per a efectuar una intervenció arqueològica preventiva al Parc de la Ciutadella de Barcelona, Barcelonès, sota la direcció de l'arqueòleg Miquel Gea Bullich, de l'empresa ACTIUM, SL, del 10 al 28 de febrer de 2009.
2. El dia 9 de febrer de 2009 el Servei d'Arqueologia i Paleontologia va emetre informe favorable a l'esmentada sol·licitud.

Motivació

La intervenció està motivada per la execució de la primera fase de construcció d'un dipòsit per a aigües freàtiques i una cambra complementària per a maquinària a una zona d'alta expectativa arqueològica.

Fonaments de dret

1. Article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807).
2. Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

Resolució

Per tot això, resolc:

- 1: **Autoritzar** la realització d'una excavació arqueològica preventiva d'acord amb les següents dades i condicions:

Lloc de la intervenció: Parc de la Ciutadella de Barcelona, Barcelonès.

Persona o institució autoritzada: Ferran Puig i Verdaguer, director del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona i Bernardo Monclús jurado, cap del Departament de Gestió de Projectes i Obres de l'Ajuntament de Barcelona.

Direcció de la intervenció arqueològica: Miquel Gea Bullich (ACTIUM, SL).

Activitat autoritzada: control i, si s'escau, excavació arqueològica preventiva.

Termini de realització de la intervenció: del 10 al 28 de febrer de 2009.

Lloc de dipòsit provisional de les restes: Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona.

17 FEB 2009
[Handwritten signature]



Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació
Direcció General del Patrimoni Cultural

La intervenció arqueològica o paleontològica autoritzada haurà de ser realitzada d'acord amb les disposicions de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, així com en els termes descrits en la documentació presentada per a la tramitació de l'expedient.

2: Notificar aquesta resolució, tal i com disposa l'article 5.2 del Decret 78/2002, simultàniament a l'ajuntament del municipi afectat i a la persona interessada, amb l'avertiment que:

- Els particulars poden interposar recurs d'alçada contra aquesta resolució davant l'òrgan que l'ha dictat o davant del conseller de Cultura i Mitjans de Comunicació, en el termini d'un mes a comptar des de l'endemà de la recepció de la notificació, d'acord amb l'article 107 en relació amb els articles 114 i 115 de la Llei de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú, sens perjudici que es pugui interposar altre recurs que sigui considerat convenient.
- Les administracions públiques podran interposar, d'acord amb el que determina l'article 44 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, de la Jurisdicció Contenciosa Administrativa, recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar des de la notificació. Potestativament, dins el mateix termini, també podran efectuar el requeriment previ que determina el precepte legal abans esmentat.

Barcelona, 9 de febrer de 2009

Josep M. Carreté Nadal
Director general del Patrimoni Cultural

Stamp: **Direcció General del Patrimoni Cultural**
Date: **17 FEB 2009**
Handwritten signature: *Josep M. Carreté Nadal*



Barcelona, 2 de juny de 2009
Ref.: 470 K121

Sra. Núria Cabañas Anguita
Pau Casals, 23
08510 Roda de Ter



Benvolguda,

Us trameto, adjunta, còpia de la resolució, de 15 de maig de 2009, del director general del Patrimoni Cultural, autoritzant la intervenció arqueològica preventiva al:

- Parc de la Ciutadella (Barcelona, Barcelonès). Termini: 18 de maig de 2009.

Atentament,

Jordi Roca i Armengol
Director territorial



Expedient R/N 470 K121 N-B sobre l'autorització per a 2009 de la intervenció arqueològica preventiva al Parc de la Ciutadella de Barcelona, Barcelonès, segons el procediment establert en l'article 14 i següents del Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Antecedents

Del 10 al 28 de febrer de 2009 es va dur a terme una intervenció arqueològica preventiva al Parc de la Ciutadella de Barcelona, Barcelonès, sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Miquel Gea Bullic (ACTIUM SL). L'excavació posà al descobert part de la fonamentació d'un mur (UE 110) del segle XVIII que limitava amb el camí cobert que envoltava la contraguàrdia que, alhora, es situava davant del baluard del "Príncep".

Fets

1. El dia 30 d'abril de 2009 (registre d'entrada núm. 001185/SSTT Barcelona), els senyors Ferran Puig i Verdaguer, director del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona i Bernardo Monclús jurado, cap del Departament de Gestió de Projectes i Obres de l'Ajuntament de Barcelona, sol·liciten un permís per a efectuar una intervenció arqueològica preventiva al Parc de la Ciutadella de Barcelona, Barcelonès, sota la direcció de l'arqueòloga Núria Cabañas i Anguita, de l'empresa ACTIUM, SL, el 18 de maig de 2009.
2. El dia 15 de maig de 2009 el Servei d'Arqueologia i Paleontologia va emetre informe favorable a l'esmentada sol·licitud.

Motivació

La intervenció està motivada per la execució de la primera fase de construcció d'un dipòsit per a aigües freàtiques i una cambra complementària per a maquinària a una zona d'alta expectativa arqueològica.

Fonaments de dret

1. Article 47 i següents de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807).
2. Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC núm. 3594).

Resolució

Per tot això, resolc:

- 1: **Autoritzar** la realització d'una excavació arqueològica preventiva d'acord amb les següents dades i condicions:

Lloc de la intervenció: Parc de la Ciutadella de Barcelona, Barcelonès.

Araceli Mas



Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació

Direcció General del Patrimoni Cultural

Persona o institució autoritzada: Ferran Puig i Verdaguer, director del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona i Bernardo Monclús jurado, cap del Departament de Gestió de Projectes i Obres de l'Ajuntament de Barcelona.

Direcció de la intervenció arqueològica: Núria Cabañas Anguita (ACTIUM, SL).

Activitat autoritzada: control arqueològic preventiu i rebliment indefinit d'estructures.

Termini de realització de la intervenció: 18 de maig de 2009.

Lloc de dipòsit provisional de les restes: Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona.

La intervenció arqueològica o paleontològica autoritzada haurà de ser realitzada d'acord amb les disposicions de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, així com en els termes descrits en la documentació presentada per a la tramitació de l'expedient.

2: Notificar aquesta resolució, tal i com disposa l'article 5.2 del Decret 78/2002, simultàniament a l'ajuntament del municipi afectat i a la persona interessada, amb l'avertiment que:

- Els particulars poden interposar recurs d'alçada contra aquesta resolució davant l'òrgan que l'ha dictat o davant del conseller de Cultura i Mitjans de Comunicació, en el termini d'un mes a comptar des de l'endemà de la recepció de la notificació, d'acord amb l'article 107 en relació amb els articles 114 i 115 de la Llei de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú, sens perjudici que es pugui interposar altre recurs que sigui considerat convenient.
- Les administracions públiques podran interposar, d'acord amb el que determina l'article 44 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, de la Jurisdicció Contenciosa Administrativa, recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar des de la notificació. Potestativament, dins el mateix termini, també podran efectuar el requeriment previ que determina el precepte legal abans esmentat.

Barcelona, 15 de maig de 2009

Josep M. Carreté Nadal
Director general del Patrimoni Cultural

Intervenció arqueològica
Parc de la Ciutadella.
Barcelona, el Barcelonès
Codi MUHBA: 139/08



ANNEX 2. DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA



FOTO 1. Estat dels treballs en iniciar la nostra actuació



FOTO 2. Rasa inicial efectuada per l'excavadora. Podem veure part de l'estructura UE 110



FOTO 3. Màquina giratòria efectuant l'excavació a l'est de l'estructura UE 110



FOTO 4. Trencament d'una canonada d'aigua en el transcurs de l'excavació



FOTO 5. Vista de l'excavació on podem observar el nivell de sorres que forma el substrat geològic de la zona



FOTO 6. Feines de documentació de l'estructura UE 110



FOTO 7. Vista lateral de l'estructura UE 110



FOTO 8. Vista de l'estructura UE 110. A la dreta podem veure els estrats que van ésser retallats per tal de construir-la.



FOTO 9. Detall de la part superior de l'estrat UE 104 que hem interpretat com a possible nivell de circulació



FOTO 10. Vista general de la zona d'excavació



FOTO 11. Cobriment de l'estructura amb geotèxtil abans del seu rebliment parcial



FOTO 12. Vista general de l'excavació amb l'estructura UE 110 al fons coberta amb geotèxtil



FOTO 13. Rebliment parcial de l'estructura UE 110



FOTO 14. Rebliment parcial de l'estructura UE 110



FOTO 15. Rebliment total de l'estructura UE 110 un cop finalitzada la construcció del dipòsit



FOTO 16. Dipòsit construït



FOTO 17. Rebliment total de l'estructura UE 110



FOTO 18. Compactació de la terra aportada per tal de reblir l'estructura UE 110

Intervenció arqueològica
Parc de la Ciutadella.
Barcelona, el Barcelonès
Codi MUHBA: 139/08



ANNEX 3. DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA

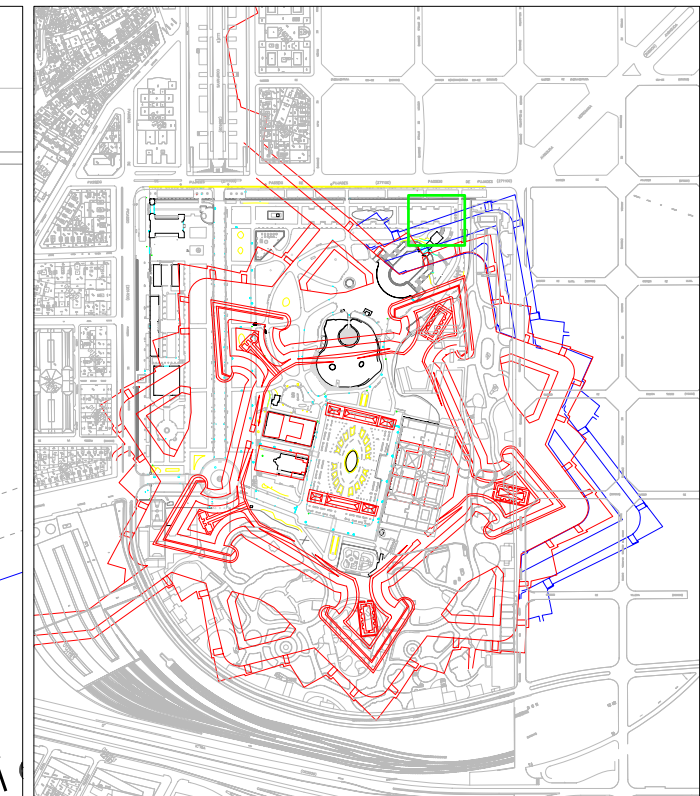
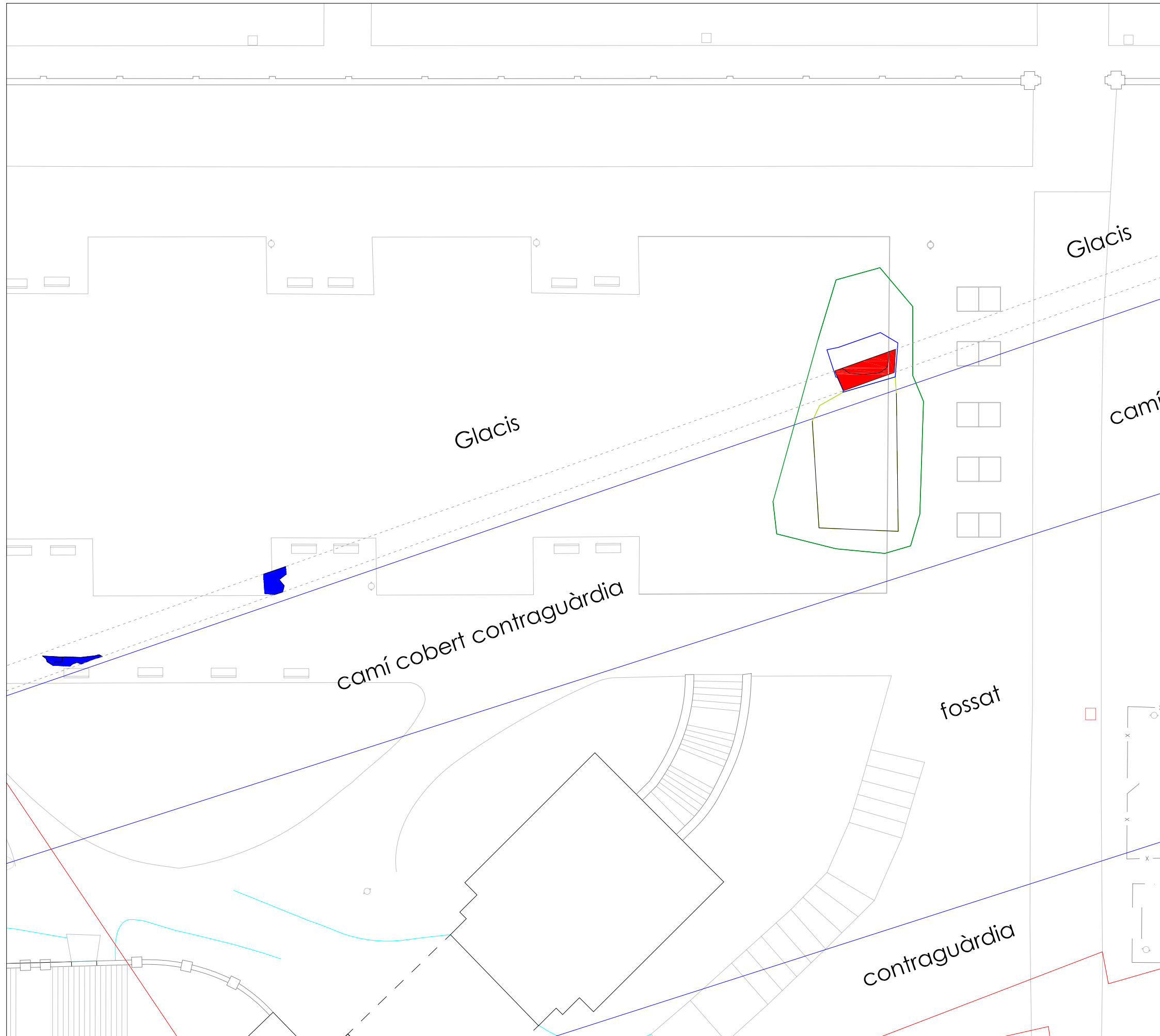


Topogràfic Escala 1:50.000










Topogràfic Escala 1:25.000


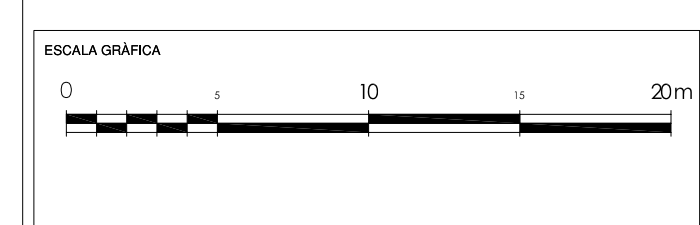
INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA		TÍTOL PLÀNOL		CODI MUHBA	NÚM.PLÀNOL
Parc de la Ciutadella - Barcelona, el Barcelonès		Situació de la intervenció arqueològica		139/08	1
PROMOCIÓ I FINANÇAMENT	DIRECCIÓ ARQUEOLÒGICA	ESCALA	DATA		
Clabsa / Ajuntament de Barcelona	Miquel Gea i Bullich	1/50.000 1/25.000	07/07/09		



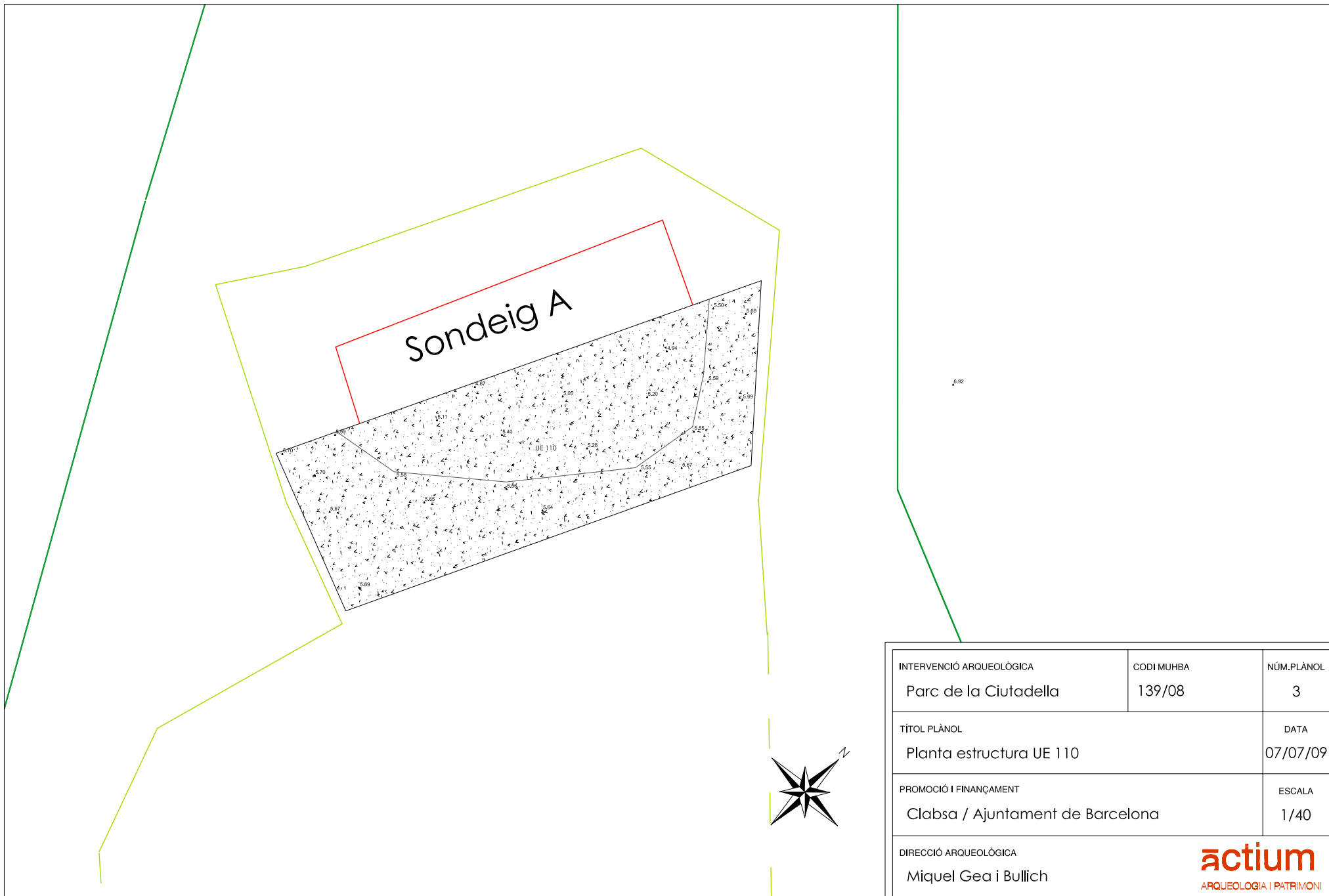
Escola 1:10000


LLEENDA GRÀFICA

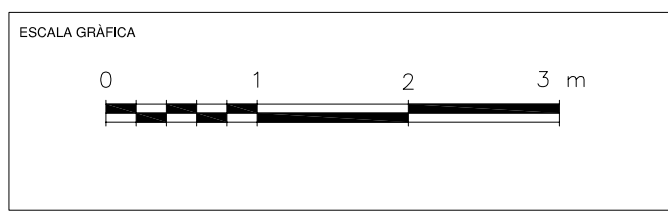
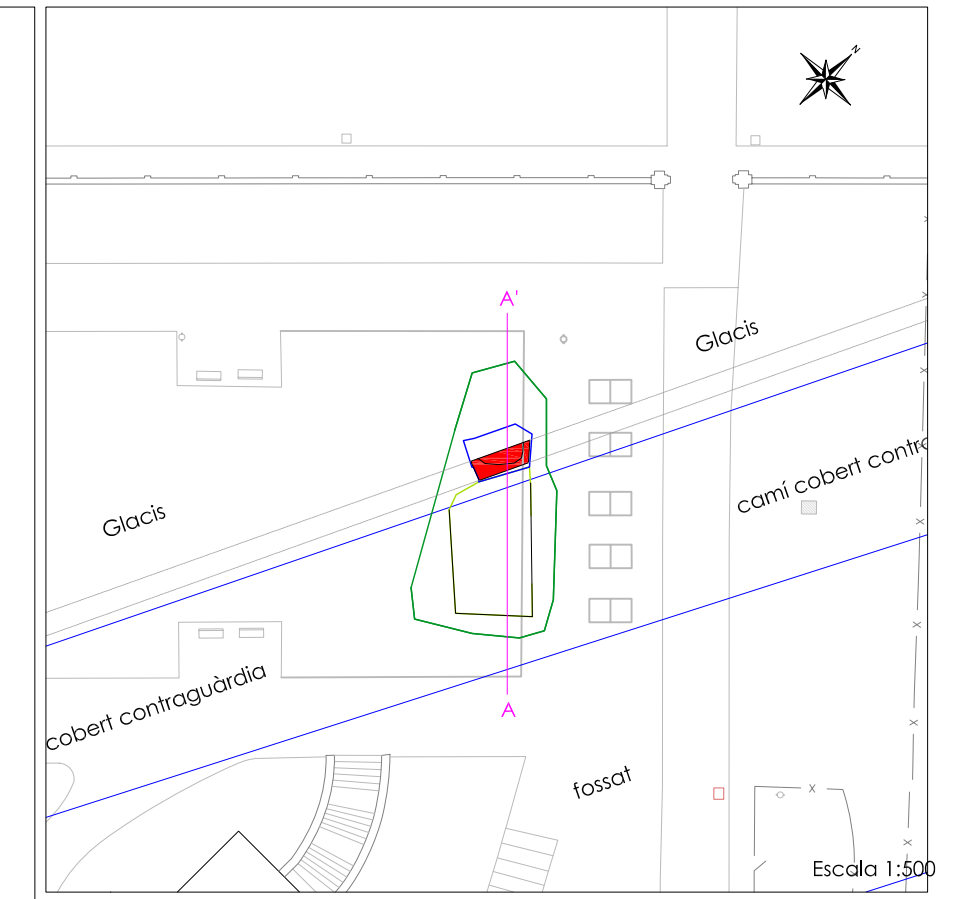
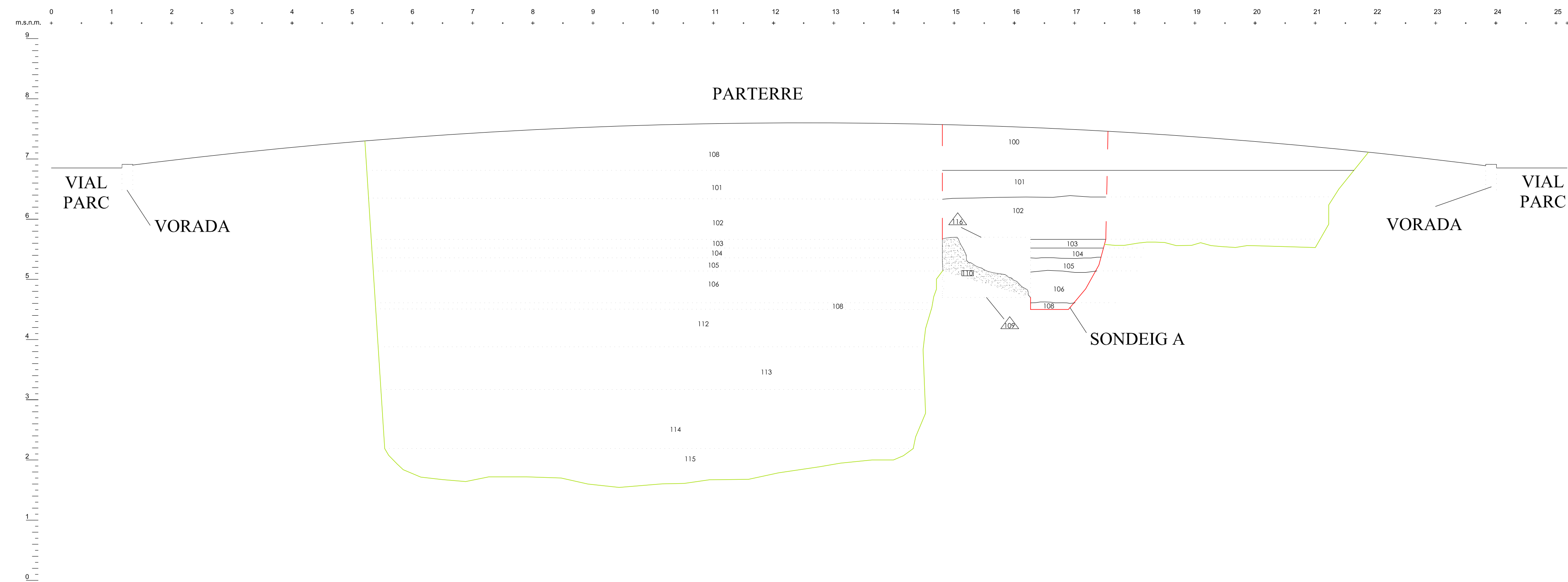
-  Límit d'excavació arqueològica
-  Estructura UE 110 (límit camí cobert)
-  Trams UE 110 localitzats a la intervenció duta a terme entre els anys 2005 i 2006 (Codi MHCB 190/05)
-  Elements de la fortificació
-  Plànol topogràfic actual
-  Projecció de les contraguàrdies afegides
-  Projecció de l'estat original de la fortificació

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA Parc de la Ciutadella	CODI MUHBA 139/08	NÚM.PLÀNOL 2
TÍTOL PLÀNOL Situació i interpretació de l'estructura localitzada		DATA 07/07/09
PROMOCIÓ I FINANÇAMENT Clabsa / Ajuntament de Barcelona		ESCALA 1/250
DIRECCIÓ ARQUEOLÒGICA Miquel Gea i Bullich		



INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA	CODI MUHBA	NÚM.PLÀNOL
Parc de la Ciutadella	139/08	3
TÍTOL PLÀNOL	DATA	
Planta estructura UE 110	07/07/09	
PROMOCIÓ I FINANÇAMENT	ESCALA	
Clabsa / Ajuntament de Barcelona	1/40	
DIRECCIÓ ARQUEOLÒGICA		
Miquel Gea i Bullich		



INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA Parc de la Ciutadella	NÚM.PLÀNOL 4
TÍTOL PLÀNOL Secció A-A'	DATA 07/07/09
PROMOCIÓ I FINANÇAMENT Clabsa / Ajuntament de Barcelona	ESCALA 1/50
DIRECCIÓ ARQUEOLÒGICA Miquel Gea i Bullich	



Intervenció arqueològica
Parc de la Ciutadella.
Barcelona, el Barcelonès
Codi MUHBA: 139/08



ANNEX 4. INVENTARI DE MATERIALS ARQUEOLÒGICS

INVENTARI DE MATERIALS:

Intervenció arqueològica al parc de la Cutadella · Barcelona

CODI MUHBA. 139-08

UE	Nº INV.	PRODUC- CIÓ	FORMA TIPO- LOGIA	INF. VO	BA NA	ALTR	TÈCNICA	ACAB. INT.	ACAB . EXT.	NÚM. MIN.	NÚM. TIPOL.	CRONOLOGIA	OBSERVACIONS
103	1	14256	FOB	1			TO	VI				Segle XIV-XV	
103	10	14003	FOB				TO		VI			Segle XIV-XVIII	Restes de vidriat verd a l'exterior. Decoració incisa de dobles línies que es creuen formant un angle de 90º
103	2	14100	EOR			1	TO	VI	VI			Segles XV-XVII	Nansa d'una escudella d'orelletes. Possiblement estava decorada amb reflex metàl·lic que s'hauria perdut
103	3	14101	FOB	1			TO	VI	VI			Segles XV-XVII	Petit fragment molt rodats i amb la coberta estannífera molt degradada. S'observa una via blava
103	4	14119	PAT	1	1		TO	VI	VI			Primera 1/2 segle XVII	Els dos fragments enganxen
103	5	14103	PAT	1			TO	VI	VI			Segle XVII	
103	6	14003	TAP		1		TO	VI	VI			Segle XIV-XVII	
103	7	14003	POA		1		TO	VI	VI			Segle XIV-XVII	Vidriat molt degradat. No s'aprecia el seu color
103	8	14003	FOB	2			TO	VI				Segle XIV - XIX	
103	9	14002	FOB	1			TO						
104	1	14256	FOB		1		TO	VI				Segle XIV-XV	
104	2	14102	FOB	1			TO	VI				Segona 1/2 segle XVI	Decorada en pinzell-pinta en blau
104	3	14100	FOB	1			TO	VI					
104	4	14122	FOB	1			TO	VI	VI			Segles XV-XVI	
104	5	14003	FIN	1			TO	VI	VI			Segles XIV-XV	Vidriat melat intern i verd gòtic extern
105	1	14256	FOB		1		TO	VI				Segle XIV-XV	
105	10	14003	FIN	1			TO	VI				Segles XIV-XVIII	Vidriat incolor interior
105	2	14103	FOB	2			TO	VI	VI				
105	3-4	14103	ESC		1	1	TO	VI	VI	2	2	Segle XVII	
105	5	14120	FOB	1			TO	VI	VI			1640-1680	(Isbert i Andreu, 2006, pàg. 76).

UE	Nº INV.	PRODUC- CIÓ	FORMA TIPO- LOGIA	INF.	VO	BA	NA	ALTR	TÈCNICA	ACAB. INT.	ACAB. .EXT.	NÚM. MIN.	NÚM. TIPOL.	CRONOLOGIA	OBSERVACIONS
105	6	14003	FIN				1		IN					Segles XIV-XV	Verd gòtic
105	7	14002	FIN	1					TO					Indeterminada	Pasta clara amb molt desgreixant
105	8	14003	FIN	1					TO	VI	VI			Segles XIV-XV	Vidriat melat intern i verd gòtic extern
105	9	14003	FIN	1					TO	VI				Segles XIV-XIX	Vidriat intern melat
106	1	14103	FIN	1					TO	VI	VI			Segle XVII	
106	2	14120	PAT		1				TO	VI	VI			1640-1680	(Isbert i Andreu, 2006, pàg. 76).
106	3	14122	FOB				1		TO	VI	VI			Segles XV-XVI	Possible decoració en forma de peixos
106	4-5	14003	OLL	2		1			TO	VI				Segles XIV-XVIII	
106	6	14002	FIN	1					TO						
112	1	14003	GIB		1				TO	VI				Segles XIV-XVIII	
112	2	14003	FIN				1		TO					Segles XIV-XVIII	
113	1-2	14103	PAT	1		2			TO	VI	VI			Segle XVII	
113	3	14103	EOR				1		TO	VI	VI			Segles XVII-XVIII	Nansa lobulada d'una escudella d'orelletes
113	4	14100	PAT				1		TO	VI	VI			Segles XV-XVII	Possible reflex metàl·lic perdut
113	5	14103	PAT		1				TO	VI	VI			Finals s.XVII - 1a 1/2 s. XVIII	Repeu anular. A la decoració es poden llegir les lletres "...SC"
113	6	14114	PAT		1				TO	VI	VI			Finals s. XVII - Principis s. XVIII	
113	7	14003	FOB		1				TO	VI	VI			Segles XIV-XVIII	

ANNEX 5. UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		100
Zona/ àmbit	Sector	Definició		
		ESTRAT		
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial		
TERRA	RESTES ORGÀNIQUE			
Posició	Dimensions	Orientació		
Mida	Consistència/ Compactació	Color		
	SOLTA	GRIS		
Màximes		Minimes	Orientació pendent	
Cotes superiors		6,67 m s.n.m.	Potència	32 cm
Igual a	En contacte			
Cobreix 101	Cobert per			
Farceix	Farcit per			
Talla	Tallat per			
Recolza	Se li recolza			
Es lliura	Se li lliura			
Observacions: Estrat vegetal que ocupa la part superior del parterre on s'ha dut a terme la intervenció.				
Interpretació:				
Datació		Crteri datació		
Foto/ Diapo.		<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:	

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		101
Zona/ àmbit	Sector	Definició		
		ESTRAT		
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial		
TERRA + PEDRES				
Posició	Dimensions	Orientació		
Mida	Consistència/ Compactació	Color		
	COMPACTACIÓ MITJA	MARRÓ		
Màximes		Minimes	Orientació pendent	
Cotes superiors		6,35 m s.n.m.	Potència	20 cm
Igual a	En contacte			
Cobreix 102	Cobert per 100			
Farceix	Farcit per			
Talla	Tallat per			
Recolza	Se li recolza			
Es lliura	Se li lliura			
Observacions: Estrat contemporani amb algunes pedres a la seva zona inferior				
Interpretació:				
Datació		Crteri datació		
Foto/ Diapo.		<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:	

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE	
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		102	
Zona/ àmbit	Sector	Definició			
		ESTRAT			
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial			
Posició	Dimensions	Orientació			
Mida	Consistència/ Compactació	Color			
	COMPACTACIÓ MITJA	MARRÓ-VERMELLÓS			
Màximes		Minimes	Orientació pendent		
Cotes superiors		6,15 m s.n.m.	Potència	46 cm	
Igual a	En contacte				
Cobreix 103, 110	Cobert per				
Farceix	Farcit per				
Talla	Tallat per				
Recolza	Se li recolza				
Es lliura	Se li lliura				
Observacions: Estrat força argilós amb gran quantitat de fragments d'asfalt, cosa que, òbviament, el situa d'una època molt recent					
Interpretació:					
Datació		Criteri datació			
Foto/ Diapo.	<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:			

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE	
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		103	
Zona/ àmbit	Sector	Definició			
		ESTRAT			
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial			
TERRA + ARGILA					
Posició	Dimensions	Orientació			
Mida	Consistència/ Compactació	Color			
		BEIX			
Màximes		Minimes	Orientació pendent		
Cotes superiors		5,69 m s.n.m.	Potència	17 cm	
Igual a	En contacte				
Cobreix 104	Cobert per 102				
Farceix	Farcit per				
Talla	Tallat per 109, 116				
Recolza	Se li recolza				
Es lliura	Se li lliura				
Observacions: La cota superior d'aquest estrat coincideix amb la cota d'arrasament del mur UE 110, cosa que ens està indicant que és el producte de l'arrasament relacionat amb l'enderrocament de la Ciutadella					
Interpretació:					
Datació		Criteri datació			
Foto/ Diapo.	<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:			

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE	
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		104	
Zona/ àmbit	Sector	Definició			
		NIVELL D'ÚS			
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial			
TERRA		CERÀMICA			
Posició	Dimensions	Orientació			
Mida	Consistència/ Compactació	Color			
	COMPACTACIÓ ALTA				
Màximes		Minimes	Orientació pendent		
Cotes superiors	5,52 m s.n.m._		Potència	16 cm	
Igual a	En contacte				
Cobreix 105	Cobert per 103				
Farceix	Farcit per				
Talla	Tallat per 109				
Recolza	Se li recolza				
Es lliura	Se li lliura				
Observacions: La seva cota superior presenta una gran homogeneïtat i una alta compactació, cosa que ens fa identificar-lo com a nivell de circulació.					
Interpretació:					
Datació		Criteri datació			
Foto/ Diapo.	<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:			

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE	
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		105	
Zona/ àmbit	Sector	Definició			
		ESTRAT			
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial			
TERRA	CARBONS (presènci	RESTES DE MATERIAL CONSTRUCTIU			
Posició	Dimensions	Orientació			
Mida	Consistència/ Compactació	Color			
	COMPACTACIÓ MITJA				
Màximes		Minimes	Orientació pendent		
Cotes superiors	5,36 m s.n.m._		Potència	21 cm	
Igual a	En contacte				
Cobreix 106	Cobert per 104				
Farceix	Farcit per				
Talla	Tallat per 109				
Recolza	Se li recolza				
Es lliura	Se li lliura				
Observacions: Estrat força argilós amb alta presència de carbons i fragments de material constructiu					
Interpretació:					
Datació		Criteri datació			
Foto/ Diapo.	<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:			

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		106
Zona/ àmbit	Sector	Definició		
		ESTRAT		
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial		
TERRA		CERÀMICA		
Posició	Dimensions	Orientació		
Mida	Consistència/ Compactació	Color		
	COMPACTACIÓ MITJA	MARRÓ		
Màximes		Minimes	Orientació pendent	
Cotes superiors		5,15 m s.n.m.	Potència	54 cm
Igual a	En contacte			
Cobreix 108	Cobert per 105			
Farceix	Farcit per			
Talla	Tallat per 109			
Recolza	Se li recolza			
Es lliura	Se li lliura			
Observacions: Estrat força sorrenc amb alguna clapa d'argila				
Interpretació:				
Datació		Crèter datació		
Foto/ Diapo.		<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:	

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		108
Zona/ àmbit	Sector	Definició		
		ESTRAT		
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial		
TERRA				
Posició	Dimensions	Orientació		
Mida	Consistència/ Compactació	Color		
	COMPACTACIÓ MITJA	MARRÓ-GRIS		
Màximes		Minimes	Orientació pendent	
Cotes superiors		4,61 m s.n.m.	Potència	
Igual a	En contacte			
Cobreix 112	Cobert per 106			
Farceix	Farcit per			
Talla	Tallat per			
Recolza	Se li recolza			
Es lliura	Se li lliura			
Observacions:				
Interpretació:				
Datació		Crèter datació		
Foto/ Diapo.		<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:	

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE	
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		109	
Zona/ àmbit	Sector	Definició			
		NEGATIVA: rasa			
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial			
Posició	Dimensions	Orientació			
Mida	Consistència/ Compactació	Color			
Màximes		Minimes		Orientació pendent	
Cotes superiors		-		Potència	
Igual a	En contacte				
Cobreix	Cobert per				
Farceix	Farcit per		110		
Talla	Tallat per		103, 104, 105, 106		
Recolza	Se li recolza				
Es lliura	Se li lliura				
Observacions: Rasa construcció estructura UE 110 mitjançant la tècnica de l'encofrat perdut					
Interpretació:					
Datació		Criteri datació			
Foto/ Diapo.	<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:			

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE	
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		110	
Zona/ àmbit	Sector	Definició			
		ESTRUCTURA: fonamentació			
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial			
Posició	Dimensions	Orientació			
	138 cm ample x 1 m potèn				
Mida	Consistència/ Compactació	Color			
Màximes		Minimes		Orientació pendent	
Cotes superiors		5,73 m s.n.m.		Potència	
				1,03 m	
Igual a	En contacte				
Cobreix	Cobert per		102		
Farceix	Farcit per		109		
Talla	Tallat per		116		
Recolza	Se li recolza				
Es lliura	Se li lliura				
Observacions: Fonamentació construïda amb una barreja de pedres i maons lligats amb morter de calç. Va ser construïda mitjançant la tècnica de l'encofrat perdut, abocant el material constructiu dins la rasa de construcció. Va ser visible en una longitud d'uns 4 m.					
Interpretació: Es tracta de la fonamentació d'un tram del mur que limitava el camí cobert que envoltava la contraguàrdia que, alhora, protegia el baluard del "Príncep" de la fortalesa borbònica de la Ciutadella. Amplada coincideix amb 5 peus castellans.					
Datació		Criteri datació			
Foto/ Diapo.	<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:			

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE	
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		112	
Zona/ àmbit	Sector	Definició			
		ESTRAT			
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial			
TERRA					
Posició	Dimensions	Orientació			
Mida	Consistència/ Compactació	Color			
	COMPACTACIÓ MITJA	ATARONJAT-BEIX			
Màximes		Minimes	Orientació pendent		
Cotes superiors	4,51 m s.n.m.		Potència		
			63 cm		
Igual a	En contacte				
Cobreix 113, 117	Cobert per 108				
Farceix	Farcit per				
Talla	Tallat per				
Recolza	Se li recolza				
Es lliura	Se li lliura				
Observacions: Estrat sorrenc / argilós que va proporcionar molt poc material ceràmic.					
Interpretació:					
Datació		Criteri datació			
Foto/ Diapo.	<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:			

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE	
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		113	
Zona/ àmbit	Sector	Definició			
		ESTRAT			
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial			
Posició	Dimensions	Orientació			
Mida	Consistència/ Compactació	Color			
	COMPACTACIÓ MITJA	MARRÓ-GRIS			
Màximes		Minimes	Orientació pendent		
Cotes superiors	3,88 m s.n.m.		Potència		
			71 cm		
Igual a	En contacte				
Cobreix 114	Cobert per 112				
Farceix	Farcit per				
Talla	Tallat per				
Recolza	Se li recolza				
Es lliura	Se li lliura				
Observacions: Estrat força heterogeni que va proporcionar diversos fragments ceràmics que podem situar de finals del segle XVII o principis del segle XVIII					
Interpretació:					
Datació		Criteri datació			
Foto/ Diapo.	<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:			

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		114
Zona/ àmbit	Sector	Definició		
		ESTRAT GEOLÒGIC		
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial		
TERRA				
Posició	Dimensions	Orientació		
Mida	Consistència/ Compactació	Color		
	SOLTA	VERMELLÓS		
Màximes		Minimes	Orientació pendent	
Cotes superiors	3,17	-	Potència	98 cm
Igual a		En contacte		
Cobreix 115		Cobert per 113		
Farceix		Farcit per		
Talla		Tallat per		
Recolza		Se li recolza		
Es lliura		Se li lliura		
Observacions: Estrat geològic de sorres vermelloses				
Interpretació:				
Datació		Criteri datació		
Foto/ Diapo.		<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:	

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		115
Zona/ àmbit	Sector	Definició		
		ESTRAT GEOLÒGIC		
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial		
TERRA				
Posició	Dimensions	Orientació		
Mida	Consistència/ Compactació	Color		
Màximes		Minimes	Orientació pendent	
Cotes superiors	2,19 m s.n.m.		Potència	?
Igual a		En contacte		
Cobreix		Cobert per 114		
Farceix		Farcit per		
Talla		Tallat per		
Recolza		Se li recolza		
Es lliura		Se li lliura		
Observacions: Estrat geològic de sorra de platja				
Interpretació:				
Datació		Criteri datació		
Foto/ Diapo.		<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:	

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		116
Zona/ àmbit	Sector	Definició		
		NEGATIVA		
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial		
Posició	Dimensions	Orientació		
Mida	Consistència/ Compactació	Color		
Màximes		Minimes	Orientació pendent	
Cotes superiors		-	Potència	
Igual a	En contacte			
Cobreix	Cobert per			
Farceix	Farcit per			
Talla	103, 110	Tallat per		
Recolza	Se li recolza			
Es lliura	Se li lliura			
Observacions: Arrasament efectuat per tal d'enderrocar la Ciutadella i regularitzar el terreny				
Interpretació:				
Datació		Criteri datació		
Foto/ Diapo.	<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:		

Població/ Terme municipal:		Àrea arqueològica/ Jaciment:		UE
BARCELONA		PARC DE LA CIUTADELLA - CODI MUHBA: 139/08		117
Zona/ àmbit	Sector	Definició		
		ESTRAT		
Comp. geològica	Comp. orgànica	Comp. artificial		
TERRA				
Posició	Dimensions	Orientació		
Mida	Consistència/ Compactació	Color		
Màximes		Minimes	Orientació pendent	
Cotes superiors		5,32 m s.n.m.	Potència	
			Uns 48 cm allà on era visible	
Igual a	En contacte			
Cobreix	112	Cobert per		?
Farceix	Farcit per			
Talla	Tallat per			
Recolza	Se li recolza			
Es lliura	Se li lliura			
Observacions: Estrat de sorra de platja aportat en el costat est de l'estructura UE 110 possib. Durant procés excavació fossat contraguàrdia.				
Interpretació: Molt possiblement es tracta d'estrat relacionat amb nivell d'ús del camí cobert. Posaven sorra de platja per evitar el tir de rebot o a la "Ricochette" dels canons enemics, tècnica ideada per Vauban.				
Datació		Criteri datació		
Foto/ Diapo.	<input type="checkbox"/> Recull mostres	Tipus de mostra:		